

LİZBON PROTOKOLÜNDEN İŞGALE GİDEN SÜREÇ: UKRAYNA’NIN NÜKLEER SİLAHSIZLANMASI

Elnur İSMAYIL¹

Öz: Rusya’nın Ukrayna’yla savaş halinin uzaması, süresinin ve sonucunun öngörülememesi, Ukrayna’nın nükleer silahsızlanma kararları ile ilgili tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bağımsızlığının üzerinden 35 yıl bir zaman geçse de, Ukrayna’nın devlet bütünlüğünün ve güvenliğinin büyük sorunlarla karşı karşıya kalması, nükleer silahsızlanma politikasıyla ilişkilendirilmektedir. Ukrayna topraklarının işgal edilmiş olması ve Ukrayna’nın egemenliğinin Rusya-Batı rekabetinde tartışma konusu olması, Kiev hükümetinin 1990’lı yıllarda aldığı nükleer silahsızlanma kararlarından kaynaklı olduğu iddia edilmektedir. Bu makalenin amacı, Ukrayna’nın bağımsızlığının ilk yıllarında aldığı nükleer silahsızlanma ile ilgili dış politika kararlarını incelemektir. Makalede, Rusya ve ABD’nin 1990’lı yıllarda Kiev hükümetine uyguladıkları baskıların uluslararası sistemde değişen jeopolitik dengeler perspektifinde Ukrayna’nın güvenliğine etkisi ele alınmaktadır. 2014 yılında Kırım’ın işgaliyle başlayan Rusya’nın Ukrayna’yı işgal sürecinin, dönemin Kravçuk hükümetinin nükleer silahsızlanma kararları ile ne kadar ilişkili olabileceği değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, Budapeşte Memorandumu’nun günümüzde herhangi bir hükmünün kalmadığı söylenebilir. Rusya’nın askeri müdahalesinin devam ettiği bir zamanda ise Ukrayna’nın nükleer statüsünü yeniden kazanması zor gözükmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Lizbon Protokolü, Budapeşte Memorandumu, Nükleer silahsızlanma, Rusya-Ukrayna Savaşı, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması.*

Article Category: Uluslararası İlişkiler

Date of Submission: 30.12.2025

Date of Acceptance: 27.02.2026

DOI: [10.5281/zenodo.18814615](https://doi.org/10.5281/zenodo.18814615)

---

¹ Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümü.
Email: elnur.ismayil@medeniyet.edu.tr.
ORCID: 0000-0002-9438-2649.

**THE PERIOD FROM THE LISBON PROTOCOL TO THE OCCUPATION:
NUCLEAR DISARMAMENT OF UKRAINE**

Abstract: The prolongation of Russia's war with Ukraine and the unpredictability of the duration and outcome of the war has been accompanied by discussions about Ukraine's nuclear disarmament decisions. Even though more than 35 years have passed since its independence, Ukraine's statehood and security problems are related to the policy of nuclear disarmament. It is assumed that occupation of Ukraine's territories and discussions on Ukraine's sovereignty as a subject of Russia-West competition, due to the Kiev government's nuclear disarmament decision in the 1990s. The aim of the article is to describe the foreign policy decisions regarding nuclear disarmament taken by Ukraine in the first years of its independence. Additionally, the impact of the pressures exerted by both Russia and the USA on the Kiev government in the 1990s on Ukraine's security is mentioned in the perspective of changing geopolitical balances in the international system. It is evaluated how Russia's occupation of Ukraine, which started with the invasion of Crimea in 2014, may be related to the nuclear disarmament decisions of the then Kravchuk government. As a result, it can be said that the Budapest Memorandum has no validity today. At a time when Russia's military intervention continues, the possibility of Ukraine regaining its nuclear status seems difficult.

Keywords: *Lisbon Protocol, Budapest Memorandum, Nuclear disarmament, Russia-Ukraine War, Nuclear Non-Proliferation Treaty.*

Giriş

Soğuk Savaş'ın bitmesi ve 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) yıkılması, uluslararası sistemde sadece iki kutuplu dünya düzenini sonlandırmamıştır. Yeni uluslararası düzen, dünyanın 20. yüzyıl boyunca yaşadığı sıcak ve soğuk savaşlardan yorulduğu ve sorunların silahsız bir şekilde çözümlenebileceği hayallerini de beraberinde getirmiştir. Francis Fukuyama'nın, "*Tarihin Sonu*" teziyle hayalini kurduğu Batı'nın hâkim olacağı idealist bir düzende, yeni nükleer güçlerin olmaması gerektiği yaklaşımı güç kazanmıştır.² Fakat Sovyetler Birliği'nin yıkılması beraberinde farklı boyutlarda nükleer silah envanterine sahip olan ülkeler arasına Belarus (Beyaz Rusya), Kazakistan ve Ukrayna gibi bağımsızlığını yeni kazanmış eski Sovyet ülkelerinin girmesini sağlamıştır. Ukrayna'nın stratejik konumundan kaynaklı sahip olduğu nükleer silahların yanı sıra, Sovyetler Birliği'nde iki en büyük kıtalararası balistik füze üssü ve Sovyetler Birliği'nin envanterinde bulunan nükleer silahların yaklaşık üçte biri Ukrayna topraklarında bulunmaktaydı. Ukrayna'daki nükleer silahlar, özellikle ABD'yi hedef alacak şekilde konuşlandırılmıştı.³ Topraklarında bulundurduğu stratejik ve taktik nükleer başlıklar bakımından ise kısa bir dönemlik de olsa ABD ve Rusya'dan sonra dünyanın en büyük üçüncü nükleer gücü statüsünü kazanan Ukrayna⁴, 1990'lı yılların ortalarına gelindiğinde bu statüsünü kaybetmiştir.⁵

Makalede, bağımsızlığından itibaren Ukrayna'nın devlet bütünlüğünün, egemenliğinin ve güvenliğinin tehdit ve sorunlarla karşı karşıya kalmasının, nükleer silahsızlanma politikasıyla nasıl ilişkilendirilebileceği sorusuna cevap aranmaktadır. 1990'lı yıllarda, Rusya ve ABD'nin Kiev hükümetine uyguladıkları baskıların uluslararası sistemde değişen jeopolitik dengeler perspektifinde Ukrayna'nın güvenliğini nasıl etkilediği makalede araştırılmaktadır. 2014 yılında Kırım'ın işgaliyle başlanmış Rusya'nın Ukrayna'yı işgal sürecinin, Kravçuk hükümetinin nükleer silahsızlanma kararları ile ne kadar ilişkili olabildiğine değinilmektedir. Ayrıca, bağımsızlığının ilk yıllarında Ukrayna'nın nükleer silahsızlanma ile ilgili aldığı iç ve dış politika kararları da yorumlanmaktadır.

² Francis Fukuyama (1992), *The End of History and the Last Man*, New York: The Free Press.

³ Steven Pifer (2011), "The Trilateral Process: The United States, Ukraine, Russia and Nuclear Weapons", 09.05.2011, Brookings: Arms Control Series, s. 4.

⁴ Aleksey Arbatov (1997), *Yadernie Voorujeniya I Bezopastnost Rossii*, Moskva: Institut Mirovoy ekonomiki i mejdunarodnix otnoshenii, s.17.

⁵ 1991 senesinde bağımsızlığını ilan ettiği zaman, Ukrayna topraklarında 1.900 adet stratejik nükleer başlık ve 2.650-4.200 adet arasında taktik nükleer başlık bulunmaktaydı. Ayrıca, Ukrayna'da her biri 6 nükleer savaş başlığı taşıyan ve 10 bin km menzilli 130 adet RS-18A (NATO kod adı: SS-19 Stiletto) ve her biri 10 adet nükleer savaş başlığı taşıyan 46 adet RT-23 Molodets (NATO kod adı: SS-24 Scalpel) kıtalararası balistik füze (ICBM) bulunmaktaydı.

Makalenin ilk bölümünde, Ukrayna'nın bağımsızlığının ilk yıllarından Budapeşte Memorandumu imzalanan sürece kadar yaşanmış nükleer silahsızlanma tartışmaları ve ABD-Rusya-Ukrayna üçgeninde izlenmiş diplomasi anlatılmaktadır. İkinci bölümde, Budapeşte Memorandumu'na giden süreçte yapılmış diplomasi trafiği ve belgenin imzalanmasıyla Ukrayna'ya verilmiş taahhütler anlatılmaktadır. Sonuncu bölümde ise, Rusya'nın Kırım'ı işgalinden sonraki süreçte Ukrayna'da nükleer statünün yeniden kazanılmasıyla ilgili olarak üst düzey yetkililerin söylemleri anlatılmakta ve gerçekleşme ihtimali dâhilinde olası senaryolarda bölgenin güvenliğinin olumsuz etkileyeceğine vurgu yapılmaktadır. Bu sorulara cevap verilerek, Ukrayna'nın yeniden nükleer silaha sahip olabileme söylem ve çabalarının uluslararası sistemi, Karadeniz bölgesini ve Avrupa'nın güvenliğini olumsuz etkileyebileceği sonucuna varılmaktadır. Makalede, Ukrayna'nın nükleer silahsızlanma kararı alması ve Rusya-ABD iş birliğinde Budapeşte Memorandumu'nun imzalanması ile ilgili yapılmış görüşmeler ve tartışmalar özellikle Rusça ve Ukraynaca kaynaklardan alınarak analiz edilmiş ve uluslararası güvenlik alanındaki çalışmalara katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Ukrayna gibi bağımsızlığını yeni kazanmış bir devletin nükleer güce sahip olup olamaması tartışması, dönemin bölgesel ve küresel güçlerinin politikalarının merkezinde olmuştur. Devletlerin nükleer silah edinme motivasyonlarına ilişkin geleneksel olarak hâkim düşünce sistemi Realizm teorisi'dir. Kenneth Waltz'a göre, nükleer silahların yayılmacılığı, barış ve istikrar ortamının sürdürülmesine katkı sağlamaktadır.⁶ Waltz, Soğuk Savaş yıllarında birçok kısıktıcı politikalara ve krizlere rağmen, ABD ve Sovyetler Birliği'nin sıcak çatışmalardan kaçabilme nedenlerinden biri olarak, her iki süper gücün nükleer silaha sahip olduğunu belirtmiştir. Soğuk Savaş sonrasında tek kutuplu bir dönemde, uluslararası ilişkilerin realist okulunun temsilcileri nükleer silahların yayılacağını öngörmüşlerdir. Bu yayılmaya neden olabilecek en temel faktörü ise, iki kutuplu dünya düzeninde kendilerini Sovyetler Birliği yanında güvenli bulan bazı ulus ve devletlerin bu güvenliklerini kaybettikleri şeklinde yorumlamışlardır. Bu nedenle, hayatta kalabilmek için, devletler, kendilerini koruyacak bir süper güç olmadan, nükleer güçlerini geliştirmeyi tercih edebileceklerdi. Waltz, zayıf devletlerin daha güçlü nükleer güce sahip devletlerle bir ittifak oluşturabileceğini vurgulamaktadır. Nükleer silahlar, devletlerin uluslararası toplumdaki statülerini korumak ve

---

⁶ Kenneth N. Waltz (1981), "The Spread of Nuclear Weapons: More May Be Better", International Institute for Strategic Studies, 171, s. 28.

meşrulaştırmak için kullandıkları bir araç işlevi görmektedir. Nükleer silaha sahip olmayı caydırıcılık olarak gören Waltz'a göre, onun alternatifi konvansiyonel bir savaş olabilir.⁷

Realist teori, bir devletin neden nükleer güç elde edebileceğini açıklayabildiği gibi, nükleer uzmanlığa sahip Kanada örneğinde olduğu gibi neden bazı devletlerin nükleer silah edinme hedeflerinin olmadığını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Nükleer silahların caydırıcılık amacıyla yayılmasını savunan Waltz'a ve genel olarak realist teoriye karşı çıkanlar, tüm koşullarda nükleer yayılmacılığın barış ve istikrara olumlu katkı sunduğunu düşünmenin yanlış olabileceği görüşünü savunmaktadırlar. Miller'a göre, Soğuk Savaş yıllarındaki istikrarın nedenini sadece nükleer silahlara sahip olmaktan aramak yanlış olur.⁸ İstikrarı sağlayan nedenler arasında uluslararası sistemdeki iki kutupluluk ve her iki süper gücün askeri güçlerinin eşit olması da belirtilmelidir.

Nükleer silahlara sahip olmayı destekleyen realistler ve buna karşı çıkan liberaller arasında nükleer yayılma ile ilgili görüşler de farklıdır. Liberaller, nükleer silahların gereksiz olduğunu ve küresel bir barış ve güvenlik için silahlanma ve nükleer yayılma yerine silahsızlanmanın tercih edilmesinin ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası örgütlerden faydalanmanın daha avantajlı olduğunu düşünmüşlerdir.⁹

Sagan, devletlerin nükleer silah yapma kararı veya geliştirmekten kaçındıklarını incelemeye yardımcı olacak üç teorik çerçeveden bahsetmektedir.¹⁰ İlk teorik çerçeve, "Güvenlik Modeli" olarak adlandırılmaktadır. Güvenlik Modeli, bazı ulusların neden nükleer silaha sahip olmayı tercih ettiklerini açıklayan bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır. Anarşik uluslararası sistemde devletler hayatta kalmak ve egemenlikleri ile ulusal güvenliklerini korumak amacıyla kendi askeri yeteneklerine güvenmek zorundadırlar. Sagan, bir devletin güvenliğine yönelik alternatif yollarla karşılanamayacak önemli bir askeri tehditle karşı karşıya kaldığında nükleer silah geliştirmeye çalışacağını iddia etmektedir. Sagan'a göre, nükleer silahların yıkıcı gücü nedeniyle, nükleer silah geliştirmek isteyen bir devlet ulusal güvenliğini korumak için nükleer silah geliştiren rakip devletlere karşı nükleer caydırıcılığa erişim sağlayarak denge kurmalıdır.¹¹ Güçlü devletler kendi nükleer silahlarını geliştirme politikasını benimseyerek bir tür iç dengeleme yoluna giderken, zayıf devletler genişletilmiş caydırıcılık aracı olarak bir nükleer güçle bir ittifaka katılabilirler. Genel olarak, Sagan'ın Güvenlik Modeli teorisi, devletlerin

⁷ Scott D. Sagan & Kenneth Waltz (2003), *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate Renewed*, New York: W. W. Norton & Company, s. 42.

⁸ Steven E. Miller (1993), "The Case Against a Ukrainian Nuclear Deterrent", *Foreign Affairs*, 72/3, s. 68.

⁹ Joseph Nye (1986), *Nuclear Ethics*, New York: The Free Press.

¹⁰ Scott Sagan (1996), "Why Do States Build Nuclear Weapons?", *International Security*, 21(3), s. 57.

¹¹ *A.g.e.*, s. 54.

ulusal güvenliklerini arttırmak amacıyla dış tehditlere karşı nükleer silahlar geliştirdiklerini savunmaktadır.

Sagan'ın nükleer silahların yayılmasına ilişkin bir diğer yaklaşımı “*İç Politika Modeli*” açıklamaktadır. Bu modelde, Sagan, hükümetleri nükleer silahların peşinden gitmeye teşvik eden, ya da bundan vazgeçiren yerel aktörlere odaklanmaktadır.¹² İç Politika Modeli'nde, nükleer silah edinme kararının bürokratik çıkarılara dayandığı görüşü savunulmaktadır. Ayrıca, liderler, dış tehditlere ilişkin algıları teşvik ederek ve politikacıları destekleyerek silah edinimini destekleyen koşullar oluşturmaktadırlar. İç Politika Modeli'ni destekleyenler, uluslararası güvenliğe ilişkin tehditleri yumuşak fırsat pencereleri olarak görmektedir.

Sagan, üçüncü modeli “*Normlar Modeli*” olarak isimlendirmektedir ve statü, prestij gibi maddi olmayan faktörlerle anlatmaktadır. Normlar Modeli'ne göre, devlet davranışları liderlerin ulusal güvenlik çıkarlarına ilişkin değil, daha derin normlar ve uluslararası alanda hangi eylemlerin meşru ve uygun olduğuna dair paylaşılan inançlar tarafından belirlenmektedir.¹³

1. Bağımsızlık Yıllarında Nükleer Silahsızlanma Tartışmaları ve Diplomasi

Ukrayna'nın 1991 yılında bağımsızlığını kazanması, ülkenin nükleer silahlarıyla ilgili tartışmaları da başlatmıştır. 1990'lı yılların başından itibaren, Ukrayna, tam bağımsız bir ülke olarak geniş haklar elde etme ve nükleer silaha sahip olarak varlığını sürdürebilme tercihleri arasında kalmıştır. Aslında, henüz Sovyetler Birliği'nin resmen yıkılmadığı bir dönemde, 16 Temmuz 1990 tarihinde Ukrayna Parlamentosu Verkhovna Rada tarafından kabul edilmiş Devlet Egemenlik Bildirgesinde, Ukrayna kendisinin hiçbir askeri bloka katılmayacak tarafsız ve nükleer silaha sahip olmayan devlet olma niyetini beyan etmiştir.¹⁴ Bahsi geçen dönemde, nükleer silahtan imtina etmek, Sovyetler Birliği'nden bağımsız olabilmek ve uluslararası sistemde tanınabilmek için önemli koşullardan biri olmuştur. Tüm nükleer savaş başlıklarını Rusya'ya transfer ederek nükleer silaha sahip bir devlet statüsünü 2 Haziran 1996 tarihinde kaybetse de, bağımsızlığının ilk dönemlerinden itibaren Kiev hükümeti için bu süreç başlamış ve Ukrayna'nın nükleer silahsızlanması uluslararası boyutta hukuki bir soruna dönüşmüştür.

Rusya Federasyonu, Belarus ve Ukrayna Devlet Başkanlarının 8 Aralık 1991'deki görüşmesi sonrasında yapılmış açıklamada, devletlerin eski SSCB'nin antlaşma ve anlaşmalarından doğan uluslararası yükümlülüklerinin yerine getirilmesini garanti edecekleri, nükleer silahlar ve

---

¹² *A.g.e.*, s. 63.

¹³ *A.g.e.*, s. 73.

¹⁴ Rada (1990), “Declaration of State Sovereignty of Ukraine”, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: https://static.rada.gov.ua/site/postanova_eng/Declaration_of_State_Sovereignty_of_Ukraine_rev1.htm.

nükleer silahların yayılmasının önlenmesi üzerinde birleşik kontrol sağlayacakları belirtilmiştir.¹⁵ 1991 yılının Aralık ve 1992 yılının Şubat ayları arasındaki dönemde Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) kapsamında da nükleer silahlarla ilişkili kararlar alınmıştır. Bu kararlardan bazıları:¹⁶

- Ukrayna ve Belarus, nükleer silahların önlenmesi antlaşmasına taraf olacaklarını beyan etmişlerdir.
- 1 Temmuz 1992 tarihine kadar Ukrayna topraklarındaki taktik nükleer silahların Rusya Federasyonu'na nakledilmesi ve ortak kontrol altında sökülme üzere üslere yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır.
- Nükleer silahlar üzerinde ortak kontrol sürdürülmesi amacıyla Stratejik Güçlerin Birleşik Komutanlığı kurulmuştur.
- Ukrayna'daki taktik nükleer silahlar tam imha edilene kadar Stratejik Güçlerin birleşik komutanlığının kontrolünde kalması ve 1994 yılı sonuna kadar stratejik nükleer silahların imha edilmesi kararlaştırılmıştır.

1992 yılında, Ukrayna, Lizbon Protokolü'nü¹⁷ imzalamıştır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla bağımsızlığını kazanmış Rusya, Ukrayna, Belarus, Kazakistan ve ABD Dışişleri Bakanları tarafından imzalanmış bu protokolle, taraf devletler, Sovyetler Birliği'nin Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması (START I)¹⁸ ile üzerine aldığı yükümlülükleri kabul ettiklerini ve topraklarını nükleer silahlardan arındıracaklarını beyan etmişlerdir.¹⁹ Aslında, bu protokol, 1991 yılından itibaren Rusya ve ABD'nin ortak kararları sonucu yeni nükleer devletlerin oluşmasına fırsat vermemek için topraklarında nükleer savaş başlıkları bulunan ülkelere yapılmış politik bir baskının sonucunda ortaya çıkmıştır. Ukrayna dâhil olmak üzere diğer taraf devletler de topraklarındaki tüm nükleer başlıkların imhasını veya Rusya'nın kontrolüne verilmesi amacıyla Rusya'ya transferini kabul etmişlerdir. Lizbon Protokolü, Belarus,

---

¹⁵ CIS (1991), “Соглашение о создании Содружества Независимых Государств (г. Минск, 8 декабря 1991 года)”, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://eccis.org/page/176/soglasenie-o-sozdanii-sodruzestva-nezavisimyh-gosudarstv-gminsk-8-dekabra-1991-goda>.

¹⁶ CTND.ru (1991), “Soglashenie mejdu gosudarstvami – uchastnikami SNG po Strategicheskam silam (1991)”, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://docs.cntd.ru/document/1901875>.

¹⁷ 23 Mayıs 1992'de Portekiz'in başkentinde Rusya, Belarus, Kazakistan ve Ukrayna tarafından imzalanmış Lizbon Protokolü, 1991 tarihinde ABD ve Sovyetler Birliği arasında imzalanmış Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması'na ek bir belgedir.

¹⁸ Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması (*Strategic Arms Reduction Treaty*), 31 Temmuz 1991 tarihinde ABD ve Sovyetler Birliği arasında stratejik saldırı silahlarının azaltılması ve sınırlandırılmasına ilişkin imzalanmış ikili bir anlaşmadır.

¹⁹ US Department of State (1992), “Lisbon Protocol to the Treaty Between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms”, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/27389.pdf>.

Kazakistan ve Ukrayna'nın nükleer silaha sahip olmayan devletler olarak Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na (NSYÖA) katılmalarını zorunlu kılmıştır.

Lizbon Protokolü'nü imzalayan devletler, tek taraflı açıklamalarla bazı ek yükümlülükler de üstlenmişlerdir. Belarus ve Kazakistan gibi, Ukrayna da, START I Antlaşması'nın öngördüğü 7 yıllık süre içinde kendi topraklarında bulunan stratejik saldırı silahları dâhil olmak üzere tüm nükleer silahları imha etme niyetini beyan etmiştir.²⁰ Protokolün kendisi ve ek yükümlülükleri, yasal statü açısından farklılıklar göstermekteydi. Protokol için parlamentoların onayı gerekiyordu. Nükleer silahların imhasının zamanlamasına ilişkin yükümlülükler ise yalnızca Devlet Başkanlarının beyanları olarak kalmıştır.

Lizbon Protokolü'ndeki bu tür çelişkiler, Ukrayna'nın nükleer statü elde etmesini destekleyen siyasi gruplar için önemli bir argüman olarak görülmüştür. Bu gruplar, Ukrayna'nın fiilen ve hukuken nükleer silaha sahip bir devlet olduğunu iddia etmişlerdir. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'nda uluslararası hukuki statüdeki bir nükleer devletin tanımı yer almaktadır. Antlaşmanın ilk maddesinde, nükleer silaha sahip bir devlet, 1 Ocak 1967 tarihine kadar nükleer silah üreten veya başka bir nükleer aygıt üretilen deneyen bir devlet olarak tanımlanmıştır.²¹ Ukrayna'nın nükleer statü elde etmesini destekleyen siyasi gruplar, 1967 yılında Sovyetler Birliği (SSCB) üyesi bir devlet olduğundan, Ukrayna'nın, birliğin yıkılmasından sonra halef devleti olarak miras hakkıyla tüm mülkiyet hakları ve yasal yükümlülüklerle de sahip olduğunu iddia etmişlerdir.²²

Dönemin şartları göz önünde bulundurularak, Ukrayna'nın nükleer silahsızlanma kararının arkasındaki nedenlere kısaca değinilebilir. Özellikle, Rusya'nın baskılarından kurtulmak amacıyla Kiev'de böyle bir kararın kabul edildiği söylenilebilir. Aynı zamanda, Ukrayna, ekonomik ve siyasi bağımsızlığını güçlendirebilmek için Batı dünyasının diplomatik, politik ve ekonomik desteğine ihtiyacı olmuştur. Böyle bir ihtiyaç karşılığında, Ukrayna, güvenlik teminatı almak istemiş olabilirdi. Dönemin Kiev iktidarı, nükleer silahlardan vazgeçme karşılığında bunları elde edebileceği gerçeğinin farkında olmuştur. Ayrıca, Ukrayna'nın

²⁰ *A.g.e.*

²¹ International Atomic Energy Agency, "Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (Article IX)", Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <http://www.iaea.org/sites/default/files/publications/documents/infcircs/1970/infcirc140.pdf>.

²² Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Rusya, uluslararası anlaşmalar, mülk ve diğer varlıklarıyla ilgili hak ve yükümlülüklerin çoğunu üstlenerek kendisini SSCB'nin yasal halefi ilan etti. Ukrayna, Rusya'yı SSCB'nin tek yasal halefi olarak tanıyan anlaşmayı resmi olarak imzalamamıştır. Ukrayna, kendisini Rusya'nın bir parçası olarak değil, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (SSCB) temelinde ortaya çıkan bağımsız bir devlet olarak görmektedir. 12 Eylül 1991 tarihinde, Ukrayna Yüksek Konseyi, "*Ukrayna'nın Veraseti Hakkında*" kanununu kabul etmiştir. Bu kanunun 7. maddesine göre, Ukrayna, SSCB'nin uluslararası antlaşmalar kapsamındaki hak ve yükümlülüklerinin yasal halefi olarak görmektedir.

topraklarında bulunan nükleer başlıkların teknik korumasını sağlayabilecek kaynaklarının olmaması da böyle bir karar alınabileceğine olasılık tanımış olabilirdi. Kravçuk hükümeti için, 1994 yılı sonuna kadar nükleer silahların Ukrayna'dan çıkarılmasına ilişkin kararlılık iki temel prensip olarak yorumlanabilirdi. Birincisi, dönemin Kiev hükümeti, herhangi bir askeri ittifaka katılmak istememiş ve bu nedenle Egemenlik Bildirgesi'nde tarafsız olacağını beyan etmiştir.²³ İkincisi ise, Ukrayna topraklarında nükleer silahların bulunması, Ukrayna'yı Sovyetler Birliği'nden kalan ortak askeri yapılara bağımlı yapabilirdi. Bunlardan uzak kalabilmenin temel şartlarından biri, topraklarında bulunan fakat kontrol ve komuta yetkisinin Rusya'da olduğu nükleer silahlardan en kısa sürede kurtulmak olmuştur.

Bu yaklaşım, dönemin Kiev iktidarını amaçladığı farklı hedeflere ulaşmasını da sağlamıştır. Topraklarında bulunan nükleer silahlar üzerinde Ukrayna'nın da dahil olduğu kolektif kontrol mekanizmasının sağlanabilirliği düşünülmüş olsa da, nükleer silahlardan kurtulmakla, Rusya'nın Ukrayna'daki nükleer silahlar üzerinde tekel kurması önlenememiştir. Böyle bir kararın alınmasıyla, dönemin Kiev hükümeti, Sovyetler Birliği topraklarında yeni nükleer silaha sahip devletlerin ortaya çıkmasından endişe duyan ABD ve diğer Batılı liderlere de güvence vermek istemiştir. 1990'lı yılların başında Batı dünyasının Ukrayna'yı jeostratejik anlamda önemli bir devlet olarak kabul etmemesi, Kiev hükümetinin nükleer kartı efektif kullanmasına da fırsat vermemiştir.²⁴ Batı dünyasının Yeltsin yönetimindeki Rusya'yı gerçek demokratik bir ülke olarak görme hayalleri, Kremlin'e Baltık ülkeleri hariç, tüm diğer eski Sovyet coğrafyası üzerinde etkisini sürdürmesine olanak tanımıştır.

Rusya-Ukrayna arasındaki sorunlar, Ukrayna'nın bağımsızlık ilanının hemen arkasından patlak vermiştir. Ukrayna'da etnik Rusların çoğunluk oluşturduğu güney ve doğu bölgelerinin kontrol altına alınabileceğine ilişkin söylemler, Kiev-Moskova ilişkilerindeki krizin temellerini atmıştır. Bu söylemin arkasından, Rusya parlamentosunda Kırım'ın 1954 yılında Ukrayna'ya verilmesinin yasal olmadığına ilişkin tasarının kabul edilmesi (21 Mayıs 1992) ilişkileri çıkmaza sokmuştur. Arabuluculuk rolünü dönemin ABD Başkanı George Bush üstlenmiştir. Öncelikli olarak ise, Ukrayna'daki nükleer envanterin Rusya'ya verilmesine ilişkin diplomatik görüşmeler başlatılmıştır.

1992 yılı ve 1993 yılının ilk yarısında, Rusya-Ukrayna ve ABD-Ukrayna temsilcileri arasında nükleer silahlar konusunda çok sayıda görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kravçuk, dönemin ABD

²³ Rada (1990), "Declaration of State Sovereignty of Ukraine".

²⁴ Steven Pifer (2024), "Budapest Memorandum Myths", Center for International Security and Cooperation, 03.12.2024, Erişim Tarihi: 01.01.2026, <https://cisac.fsi.stanford.edu/news/budapest-memorandum-myths>.

Başkanı Bush'a mektubunda²⁵, 7 sene içinde Ukrayna'nın tüm nükleer envanterinden vazgeçeceğini vaat etmiştir.²⁶ Ukrayna, nükleer politikasında reformlar yapmış ve Stratejik Güçlerin Birleşik Komutanlığı gibi nükleer silahlar üzerinde kontrol merkezinin faaliyetini dondurmıştır. Özellikle, Ukrayna'nın bu silahları Rusya'ya vermesine ilişkin tarihin belirlenmesi konusunda ve diğer ikili güvenlik ilişkilerinde yaşanmış sorunlardan dolayı, Eylül 1993 tarihinde Rusya ve Ukrayna arasındaki görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bahsi geçen dönemde, Ukrayna'daki iç siyasetteki karışıklıklar ve özellikle de milliyetçi politikacıların nükleer silahsızlanma anlaşmasına itirazları, dönemin Ukrayna Devlet Başkanı Kravçuk'un anlaşmayı uygulama yetkisini zayıflatmıştır. Budapeşte Memorandumu imzalanana kadarki süreçte, Ukrayna'nın nükleer politikası, nükleer silahların korunmasını savunan veya buna karşı çıkan çeşitli siyasi grupların faaliyetlerinin etkisi altında gelişmiştir.

Rusya ile ilişkilerinde güvenlik sorunları (Kırım'ın işgali, askeri müdahale) ve tehdit algıları yaşanana kadarki süreçte, Ukrayna için nükleer silaha sahip olmak çok da önemli olmamıştır. Fakat Kiev-Moskova ilişkilerindeki sorunların zaten Ukrayna'nın bağımsızlık girişimlerinden itibaren başladığı bilinmektedir. Özellikle, toplum üzerindeki psikolojik etkisi devam eden 1986 yılındaki Çernobil Nükleer Santrali'nde patlamadan çok fazla bir zaman geçmemiştir. 1993 yılı kamuoyu araştırmasında, bağımsızlığının ilk yıllarında nükleer silahlara karşı olan Ukraynalılar, devletin nükleer silaha sahip olması görüşünü desteklemişlerdir. 1992 yılında yüzde 18'in desteklediği devletin nükleer silaha sahip olması tercihini, 1993 yazına gelindiğinde yaklaşık yüzde 45 oranında Ukraynalı desteklemiştir.²⁷

Nükleer silahların Ukrayna'da kalması gerektiği görüşünü savunanlar arasında askerlerin olması dikkat çekmektedir. Ukrayna parlamentosu üyesi de olmuş Sovyetler Birliği Stratejik Füze Kuvvetleri (RVSN) eski tümen komutanı Tümgeneral Volodymyr Tolubko, nükleer silaha sahip olmayı ülkenin temel güvenlik teminatı olarak yorumlamıştır. Tolubko, bağımsız Ukrayna'nın yeni nükleer silah üretmesine gerek olmadan, nükleer envanterin, özellikle de Ukrayna'da üretilmiş SS-24'lerin ülkede kalması gerektiği görüşünü desteklemiştir. Rusya'ya verildikten sonra, yeniden elde edilebilmesinin hem teknik, hem de politik nedenlerden dolayı

---

²⁵ Central State Archive of Ukraine (Haziran 1992), "F. 5233, Op. 1, Delo 76, Letter of President L. Kravchuk to President G. Bush".

²⁶ Nadia Schadow (1996), "The Denuclearization of Ukraine: Consolidating Ukrainian Security", *Harvard Ukrainian Studies*, 20, s. 271.

²⁷ Mykola Riabchuk (2009/2010), "Ukraine's Nuclear Nostalgia", *World Policy Journal*, 26(4), s. 99.

zor olacağını belirtmiş olan Tolubko, tüm baskılara rağmen Ukrayna'nın bu silahları kendi topraklarında tutması gerektiği görüşünü savunmuştur.²⁸

Radikal milliyetçi politikacılardan oluşan bir diğer siyasi grup asker kökenlilerin argümanlarını tekrarlayarak, Ukrayna'nın nükleer silahlara sahip büyük bir güç olabilmesi gerektiği görüşünü savunmuşlardır. Hükümet ve askeri çevreler ise, Ukrayna'nın nükleer silahlardan vazgeçmemesinin ülkenin uluslararası tecritle karşılaşabileceği sonucu doğuracağı ve Batılı devletlerin Ukrayna karşıtı tavır alabileceği endişesi taşımışlardır. Askeri çevreler nükleer silahsızlanmanın Ukrayna ve Batılı devletler arasındaki askeri iş birliğini geliştirmek için bir fırsat olarak görmüşlerdir.

Nükleer silahlarla ilgili olarak, dönemin Devlet Başkanı Kravçuk'un da görüşlerine göre yakın olduğu bilinen merkezci siyasi grup, Ukrayna'nın nükleer silahlardan vazgeçmesi karşılığında hem Batı'dan hem de Rusya'dan siyasi ve ekonomik tavizler alarak bu süreci gerçekleştirmek istiyorlardı. Dönemin Kiev hükümetlerinin hem yürütme hem de yasama organlarında bulunmuş bu siyasi grupların tamamı, 1992 yılı başlarından itibaren Ukrayna'da aktif faaliyet göstermeye başlamışlardır. Devlet başkanının da bulunduğu merkezci grubun daha etkili olduğu dikkate alındığında hem cumhurbaşkanının hem de parlamentonun baskısı ve ortak faaliyetleriyle 1992 yılında Ukrayna, nükleer kartı ustaca kullanabilmiştir. 12 Mart 1992 tarihinde Kravçuk açıklama yaparak, Rusya'ya taktik nükleer silahların gönderilmesini durdurmuştur.²⁹ Yaptığı açıklamasında Kravçuk, o dönem Rusya'daki siyasi istikrarsızlığı neden göstererek ihraç edilen füzelerin imha edildiğinden veya yanlış ellere geçmeyeceğinden emin olmadığına vurgu yapmıştır. Ayrıca, Kiev hükümetine göre Rusya'da bulunan nükleer silahların imha edilmesi için tesisin kapasitesinin yetersiz olduğunu iddia etmiştir. Dolayısıyla, Ukrayna'nın da kendi topraklarında benzer bir işletmeye sahip olabilme hakkı olduğu ifade edilmiştir. Ukrayna, nükleer silahların kendi topraklarından çıkarılması ve imhasının uluslararası kontrol altında gerçekleştirilmesi konusunda da ısrarcı olmuştur.³⁰

Bu kararın ardından Kravçuk, 43. Füze ve 46. Hava Ordularının Ukrayna Silahlı Kuvvetlerine dahil edilmesini öngören 209 sayılı kararnameyi imzalamıştır.³¹ Nihayetinde, 9 Nisan 1992

²⁸ National Security Archive (1993), ““General Volodymyr Tolubko Report to President Kravchuk”, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://nsarchive.gwu.edu/document/23670-general-volodymyr-tolubko-report-president-kravchuk-july-1-1993>.

²⁹ *Izvestia* (1992), “Prezident Kravchuk priostanovil vivot takticeskoqo yadernogo orujiya s Ukraini”, 13.02.1992.

³⁰ *A.g.e.*

³¹ Serge Schmemann (1992), “Ukraine Halting A-Arms Shift to Russia”, *The New York Times*, 13.03.1992, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://www.nytimes.com/1992/03/13/world/ukraine-halting-a-arms-shift-to-russia.html>.

tarikhinde Ukrayna Yüksek Şurası, ülkenin nükleer silahsız statüsünün sağlanması için ek önlemler hakkında kararı kabul etmiştir. Kararda, Ukrayna'nın nükleer silahsızlanma ilkelerine bağlı kalacağına değinilmiş, aynı zamanda onu nükleer silahların kontrolüne yaklaştıracak önlemler sisteminin ana hatları da çizilmiştir. Ukrayna parlamentosu Verkhovnaya Rada, Ukrayna'nın katılımıyla faaliyet gösteren nükleer savaş başlıklarının imhasını kontrol edecek uluslararası bir mekanizma oluşturulana kadar taktik nükleer silahların Ukrayna topraklarında kalmasını talep etmiştir.³² Hükümete, Ukrayna'nın kendi topraklarında bulunan nükleer silahların kullanılmaması konusunda operasyonel ve teknik kontrolünü sağlamak için acil önlemler alması talimatı da verilmiştir. Savunma Bakanlığı'na, Stratejik Füze Kuvvetleri birimlerinde yalnızca Ukrayna askeri personelinin görevlendirilmesi talimatı verilmesi de acil alınması gereken önlemlerdendi. Ukrayna'da bulunan Stratejik Füze Kuvvetlerinin her iki tümeninin yanı sıra, Tu-95 MS ve Tu-160 ağır bombardıman uçaklarının mürettebatı da Kiev'in kontrolü altına alınmıştır. Ukrayna Savunma Bakanlığı bünyesinde Stratejik Nükleer Kuvvetlerinin İdari Kontrol Merkezi oluşturulmuştur. Resmi olarak bu kararlar, öncelikli olarak Kiev hükümetinin izni olmadan stratejik nükleer kuvvetlerin fırlatılmasını engelleme arzusuyla açıklanmıştır. Aynı zamanda, idari kontrol olarak bahsettiğimiz operasyonel kontrolün Moskova'ya bırakıldığı da vurgulanmıştır. Bu kararlar alındığında, Rusya-Ukrayna ilişkilerinde sorunlar yaşandığı bir dönem olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Özellikle, Kırım'da bulunan Karadeniz Filosu'nun bölünmesi sorunu, BDT ile ilgili farklı yaklaşımlar, sınır sorunları ve Rus politikacıların Ukrayna'nın iç işlerine müdahale girişimleri, iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilemiş ve bu şartlarda Kiev hükümeti elindeki nükleer kartı, Kremlin'in bazı politika ve eylemlerine tepki ve yanıt olarak kullanmıştır.

Ukrayna'nın, topraklarındaki nükleer silahlardan vazgeçmesine ilişkin bir anlaşma imzalaması Rusya ve ABD için de önemli olmuştur. Anlaşmanın uygulanması, Rusya'nın nükleer silaha sahip stratejik bir komşusundan gelebilecek tehdidi ve nükleer silahların üçüncü ülkelerin eline geçebileceği yönündeki endişelerini de gidermiştir. Ukrayna'da bulunan nükleer silahlar ile ilgili olarak ABD'de farklı yaklaşımlar olmuştur. Ukrayna'nın güvenliği için nükleer silah bulundurmasının önemli olduğunu ve ülkeyi olası bir Rusya saldırısından koruyacağı görüşünü destekleyenler olduğu gibi³³, Soğuk Savaş sonrası yeni dünya düzeninde bölgesel ve küresel güvenlik için Ukrayna'nın nükleer silahsızlanmasının en doğru karar olacağı görüşünde olanlar

³² Rada (1992), "Resolution of the Verkhovna Rada", Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2264-12#Text>.

³³ John Mearsheimer (1993), "The Case for Ukrainian Nuclear Detent", *Foreign Affairs*, 72/3, ss. 50-66.

da olmuştur.³⁴ Fakat 1990'lı yıllarda dönemin ABD Başkanları George H.W. Bush ve Bill Clinton Ukrayna ile ilişkilerini, ısrarla Ukrayna'nın nükleer silahsızlanması ile ilişkili olarak geliştirme stratejisi izlemişlerdir. Ukrayna'yı nükleer güç olmaktan vazgeçirebilme amacına ulaşabilmek için Beyaz Saray'ın da finansal anlamda tavizler vermesi gerekiyordu. Kravçuk, ABD ve Rusya'ya yönelik verdiği demeçlerde, Batı'nın ve özellikle ABD'nin, anlaşmanın Ukrayna parlamentosunda onaylanmasından ziyade silahların imhası için gereken ekonomik ve diğer yardımların sağlanmasına odaklanması gerektiğini ifade etmiştir.

Ukrayna için, öncelikli olarak üç koşulun sağlanması gerekiyordu: Rusya ve ABD'den güvenlik garantilerinin sağlanması, 1992 baharında Rusya'ya ihraç edilmiş olan taktik füze nükleer savaş başlıkları dahil olmak üzere, Rusya topraklarına ihraç edilen nükleer savaş başlıklarından elde edilen nükleer malzemeler için tazminat ödenmesi; Ukrayna topraklarında stratejik saldırı silahları için dağıtım araçlarının ortadan kaldırılmasıyla ilgili maliyetleri telafi edecek somut mali ve teknik destek verilmesi. Rusya ve ABD, kendi stratejik amaçlarına ulaşabilmek için bu koşulları yerine getirmeye hazır olduklarını beyan etmişlerdir. Ancak Ukrayna parlamentosunun, Ukrayna'nın kendi topraklarında bulunan nükleer silahlara sahip olduğunu tanıma yönündeki ani talepleri sonucunda müzakere süreci kısa süreliğine de olsa çıkmaza girmiştir. 1993 yılı Nisan ayında, 162 Ukraynalı parlamenter tarafından, Ukrayna'nın nükleer bir devlet olarak tanınmasını talep eden bir bildiri imzalanmış³⁵ ve Ukrayna'nın topraklarında bulunan nükleer silahların sahibi olarak statüsü teyit edilmeden, Ukrayna Yüksek Konseyi'nin anlaşmanın nihai değerlendirmesi konusunda bir karara varamayacağını beyan etmişlerdir.

2 Temmuz 1993 tarihinde, Ukrayna Yüksek Konseyi, Ukrayna Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan *Ukrayna Dış Politikasının Ana Yönergeleri* başlıklı belgeyi büyük bir çoğunlukla kabul etmiştir. Belgede, Sovyetlerden miras kalan nükleer silahların sahibi olarak Ukrayna'nın, bunların kullanılmasına izin vermeyeceği ifade edilmiştir³⁶. Dönemin Ukrayna Dışişleri Bakanı Zlenko, ülkesinin nükleer silahı bulunan fakat nükleer bir güç olamayan özgün bir statüde olduğunu beyan etmiştir. Kremlin, bu belgenin onaylanmasını Ukrayna'nın kendisini nükleer bir güç olarak ilan ettiği şeklinde değerlendirmiştir.

Ukrayna'nın politik ve diplomatik hamlelerinin sonucu olarak, Verkhovna Rada, 18 Kasım 1993 oturumunda START I Antlaşması ve Lizbon Protokolü'nü önemli çekincelerle

³⁴ Steven E. Miller (1993), "The Case Against a Ukrainian Nuclear Deterrent", *Foreign Affairs* 72/3

³⁵ Yuri Nikuliçev (2020), "Proshay orujie: Mojet li Ukraina sozdat svoy yaderniy Arsenal", *Aktualnie Problemi Evropi*, 3, s. 148.

³⁶ Liga Zakon (1993), "Postanovka Verkhovnoy Radi Ukraini", 02.07.1993, № 3360-XII, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T336000.html.

onaylamıştır.³⁷ Ukrayna'nın kendisini Lizbon Protokolü'nün 5. maddesine³⁸ bağlı görmediği ve ayrıca stratejik nükleer kuvvetlerin idari kontrolünün kendisinde olduğunu beyan etmesi dikkat çekmiştir. Aynı zamanda, nükleer silahlara sahip bir devlet olarak Ukrayna'nın, nükleer silahlardan arınmış bir statüyü kabullendiği ve ulusal güvenliğine ilişkin garantiler alması koşuluyla, kendi topraklarında bulunan nükleer silahlardan yavaş yavaş kurtulacağı da belirtilmiştir. Bu nedenle, garantör ve nükleer devletlerden, Ukrayna'ya karşı asla nükleer silah ve konvansiyonel silahlı kuvvetler kullanmama ve kuvvet tehdidine bulunmamanın yanı sıra, Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne ve sınırlarının dokunulmazlığına saygı gösterme talep edilmiştir. Ayrıca, ortaya çıkabilecek tartışmalı konuların çözümü için Ukrayna'ya ekonomik baskılardan kaçınmak gerektiği vurgulanmıştır.³⁹ Bu karar, aslında Ukrayna'nın nükleer silahlara sahip bir devlet olduğunun ilanı sayılmış; Ukrayna'nın nükleer silaha sahip olmayan bir devlet olarak, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na katılımı konusunda önceden varılan anlaşmaların geçerliliğine de gölge düşürmüştür.

1993 yılından itibaren, nükleer silahların sonucunu kendi topraklarından çıkardığı 1996 yılına kadarki dönemde, dönemin Kiev hükümeti, üzerindeki uluslararası baskılar sonucunda nükleer politikasındaki söylemlerini değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu baskılar, özellikle, Ukrayna'nın nükleer silahlardan arındırılmasına ilişkin Rusya, ABD ve diğer Batılı ülkelerden gelmiştir. Kremlin'de ve diğer ilgili başkentlerde, Kravçuk hükümetine ve Ukrayna parlamentosuna ilişkilerin geliştirilmesi için nükleer silahlardan vazgeçilmesinin gerekli olduğu açıkça belirtilmiştir. Örneğin, Kasım 1993'te, NATO, nükleer silahsızlanma sürecini engellemeye devam etmesi halinde Kiev hükümetini Barış için Ortaklık⁴⁰ programından çıkarmakla tehdit etmiştir. Rusya ise, Ukrayna'nın Rus enerji kaynaklarına bağımlılığını kullanarak, Kremlin'in çıkarlarına zıt olan nükleer politikasından vazgeçmemesi durumunda enerji kaynaklarının temini için borçlarını zamanında ödeyememesini Kiev hükümetine baskı aracı olarak kullanmıştır.⁴¹

³⁷ TASS (2022), "İstoriya voprosa o bezyadernom statuse Ukraini", 06.03.2022, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://tass.ru/info/13985001>.

³⁸ Lizbon Protokolü'nün 5. maddesi, Belarus, Kazakistan ve Ukrayna'nın nükleer silah sahibi olmayan devletler olma taahhüdünü pekiştirmiştir. Böylece, daha önce topraklarında bulunan nükleer silahların orada kalmayacağı ya da başka ülkelere yayılmayacağı güvence altına alınmıştır. Protokolde, bu ülkelerin topraklarındaki tüm nükleer silahların ortadan kaldırılması çağrısında bulunulmuştur.

³⁹ Vladimir Dvorkin (2022), "Yadernoe orujie na Ukraine", 24.03.2022, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: https://nvo.ng.ru/nvo/2022-03-24/1_1182_reality.html.

⁴⁰ Barış için Ortaklık programı, Soğuk Savaş sonrasında NATO ile Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği üyesi devletleri arasında güven oluşturmak ve devletlerin NATO'ya entegrasyonu sürecini kolaylaştırmak için hazırlanmış ve Ocak 1994'te NATO'nun Brüksel toplantısında sunulmuş bir programdır.

⁴¹ RIA Novosti (2019), "İstoriya gazovix konfliktov Rossii i Ukraini", 13.12.2019, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://ria.ru/20191213/1562318504.html>.

Kiev-Washington arasında görüşmeler sonucunda, Ekim 1993'te dönemin ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher ve Ukrayna Dışişleri Bakanı Zlenko arasında nükleer silahların imhası ve kitle imha silahlarının yayılmasını önlemeye yönelik kapsamlı tedbirler karşılığında Ukrayna'ya Amerikan yardımı sağlayan bir anlaşma imzalanmıştır.⁴² 1993 yılının Kasım ayı sonlarında ise, ABD Başkanı Clinton ve Ukrayna Cumhurbaşkanı Kravçuk arasında bir telefon görüşmesi gerçekleşmiştir. Dönemin Beyaz Saray basın sözcüsü Dee Dee Myers, görüşmede, Clinton'ın Ukrayna parlamentosunun START I anlaşmasını onaylarken birçok şart önermesini “*tamamlanmamış eylem*” olarak nitelendirerek “*endişesini ve mutsuzluğunu dile getirdiğini*” ifade etmiştir.⁴³ Clinton, Ukrayna parlamentosunun START I anlaşmasını onaylamasını, gerçek bir onaydan ziyade bir müzakere belgesi olduğu şeklinde nitelendirmiştir. Clinton, Ukrayna'nın muhalefetin itirazlarından kaynaklı nükleer silah envanterinden vazgeçme taahhüdünü yerine getirmediğinden dolayı şikâyetle bulunmuştur. Clinton-Kravçuk görüşmesi sırasında, Kravçuk'un, ABD'nin endişelerinin giderilmesi için START I anlaşmasının onaylanması ve ülkesinin Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na bağlılığını 1994 yılının Mart ayında seçilecek yeni parlamentoya yeniden sunma taahhüdünde bulunduğu da ifade edilmiştir.⁴⁴

1993 yılında, Kravçuk hükümetinin, aralarında Dışişleri ve Savunma Bakanlarının da bulunduğu bir dizi üst düzey Clinton yönetimi yetkilisini kabul etmesine rağmen, nükleer silahsızlanma sorununun çözülememiş olması Washington-Kiev arasında bir kriz olarak değerlendirilmekteydi. Bu anlaşmazlıklar nedeniyle, Kravçuk'un o dönem ABD ziyaretlerini iki kez ertelediği bilinmektedir. Clinton'ın 1994 yılı Ocak ayında Rusya ve Belarus ziyaretleri sırasında Ukrayna'yı ziyaret etmeyeceğini ve Kravçuk'la görüşmeyeceğini açıklamış olması da Ukrayna'ya yapılan bir baskı olarak nitelendirilmiştir.

1994 Ocak ayı başlarında, Washington'da Strobe Talbott, dönemin Ukrayna Başbakan Yardımcısı Valeriy Shmarov, Ukrayna Dışişleri Bakan Yardımcısı Boris Tarasyuk ve Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Georgiy Mamedov'un katılımlarıyla görüşme gerçekleştirilmiştir.⁴⁵ ABD arabuluculuğunda hazırlanmış üçlü bildiri ve ek metin içeren bir bildiri metninde, Ukrayna'nın en kısa sürede nükleer silahlardan kurtulacağı taahhüdü belirtilmiştir. Ukrayna'nın NSYÖ antlaşmasına taraf olması ve START I anlaşmasını onaylaması karşılığında güvenlik

⁴² Elaine Sciolino (1993), “Ukraine Missiles: Terms are Tough”, *The New York Times*, 26.10.1993, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <http://www.nytimes.com/1993/10/26/world/ukraine-missiles-terms-are-tough.html>.

⁴³ Ann Devroy (1993), “Clinton Presses Ukraine on Disarming”, *The Washington Post*, 29.11.1993.

⁴⁴ *A.g.e.*

⁴⁵ Steven Pifer (2011), “The Trilateral Process: The United States, Ukraine, Russia and Nuclear Weapons”, s. 22.

taahhüdü alacağı da ifade edilmiştir. Birleşik Krallık'ın Ukrayna güvenliği için garantör ülkelerden biri olabileceğine ilişkin madde de bildiri metninde yer almıştır. Rusya ve ABD'nin Ukrayna'ya finansal yardımları ile ilgili konu da metinde belirtilmiştir. Görüşmelerde bir sonuca varılacağı beklenildiği bir anda, ek metinde yer alan muallak ifadeler görüşmelerin uzamasına neden olmuştur. Rusya, bildiri metninde Ukrayna'nın “*en kısa süre*” şeklinde belirttiği ifadenin net olarak ifade edilmesini talep etmiştir. Rusya temsilcisi, Ukrayna'nın 1992 yılında transfer ettiği nükleer silahlar için de tazminat talebinin metinde net olarak belirtilmesine karşı olduğunu ifade etmiştir. Hem Rusya, hem Ukrayna delegasyonu, bu konularda uzlaşmalar da, metinde net rakamların ifade edilmiş olmasının kendi iç politikalarında bir sorun oluşturabileceğinden endişe etmişlerdir.⁴⁶ Bu nedenle, taraflar anlaşmaya varamamış ve Ukrayna delegasyonu yetkilisi Mamedov görüşmeleri sonlandırmıştır. Sonrasında ise, Ukrayna delegasyonu, Rusya'nın talep ettiği bir şekilde ek metinde 1 Haziran 1996 tarihinin belirtilmesini ve Rusya'nın tazminat miktarının belirtilmemesi şartını kabul ettiğini beyan etmiştir. Bunun üzerine, Talbott, Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Mamedov'u yaşanan gelişmelerle ilgili bilgilendirmiştir. Herhangi bildiri imzalanması yerine, dönemin Rusya, Ukrayna ve ABD Devlet Başkanları arasında taahhütleri içeren özel mektup diplomasisi konusunda anlaşma sağlanmıştır.

1994 yılının Ocak ayında, Clinton'ın Rusya ziyareti öncesinde, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher, Ukrayna parlamentosunun geçmiş dönemde nükleer silahsızlanma konusunda tereddüt etmesine rağmen, Ukrayna'nın üçlü bildiriye onaylaması için güçlü nedenler olduğunu söylemiştir.⁴⁷ Aslında, ABD, sorunun nedeninin Kravçuk'tan değil de milliyetçi partilerden kaynaklandığının farkındaydı. Christopher'a göre, Kravçuk, elindeki yürütme gücü ve yetkisiyle bu anlaşmayı uygulayabilecek kapasitedeydi.⁴⁸

Dönemin ABD Başkanı Bill Clinton'ın 1994 yılının Ocak ayında Moskova ziyareti sırasında, kısa süreli Ukrayna başkenti Kiev'in uluslararası havaalanı Borispol'de Ukrayna Cumhurbaşkanı Kravçuk'la görüşmesindeki söylemleri, Beyaz Saray'ın Ukrayna'nın nükleer silahlardan vazgeçmesi karşılığında yapacağı ekonomik yardımlarla ilişkili olmuştur.⁴⁹

---

⁴⁶ A.g.e., s. 23.

⁴⁷ Clinton White House (1994), “Press Briefing by Secretary Warren Christopher”, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://clintonwhitehouse6.archives.gov/1994/01/1994-01-10-press-briefing-by-secretary-warren-christopher.html>.

⁴⁸ A.g.e.

⁴⁹ National Security Archive (1994), “Memorandum of Conversation, “Three-Plus-Three Meeting with President Kravchuk of Ukraine,” Borispol Airport, January 12, 1994”, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://nsarchive.gwu.edu/document/30916-document-4-memorandum-conversation-three-plus-three-meeting-president-kravchuk>.

Clinton'a göre, istikrarlı ekonomik bir güç olması ve ABD ile stratejik iş birliği, Ukrayna'ya nükleer silaha sahip olmaktan daha fazla güvenlik sağlayabilecekti.⁵⁰ Fakat Clinton'ın ifadelerinde, Ukrayna'daki muhalefetin Kravçuk'un kararına itiraz edebileceği endişesi de sezilmekteydi. Görüşme öncesinde Ukrayna'daki üst düzey yetkililerin anlaşmanın nihai şartlarının henüz belirlenmediğini beyan etmesine rağmen, Kravçuk hükümeti tarafından yapılan açıklamada nükleer anlaşmayla ilgili bir şey söylenmemiş, Moskova görüşmesinde “*son üçlü müzakerelerin tamamlanması*“ konusuna odaklanacağı belirtilmiştir. Kravçuk'un dış politika danışmanı olmuş Anton Buteiko, nihai anlaşma ve müzakerelerin sona ermesinin yasal olarak iki farklı şey olduğunu belirtmiştir. Genel olarak bakıldığında ise, bu konuya ilişkin olarak, Ukrayna'da yasama ve yürütme kurumları arasında farklı yaklaşımlar olmuştur. Kravçuk'u aldığı kararlarından dolayı vatana ihanette suçlayanlar da olmuştur. Dönemin Ukrayna parlamentosunun askeri işler komisyonu Başkanı Valentin Lemiş, Kravçuk'un yasal olarak parlamento adına müzakereleri yürütme yetkisine sahip olduğunu söylemiştir. Lemiş, Ukrayna anayasasına uygun olarak, Devlet Başkanı'nın anlaşma imzalama yetkisi olduğunu, ancak daha önce dayatılan koşullarla herhangi bir çelişki olursa o zaman anlaşmanın onaylanmaya sunulması gerektiğini belirtmiştir.

Rusya ile nükleer silahsızlanma görüşmelerindeki heyette Ukrayna parlamentosu komisyonu başkanlığı da yapmış olan Kostenko, nükleer silahsızlanma kararlarını Ukrayna tarihinin “*en utanç verici sayfası*” olarak yorumlamıştır. Kostenko'ya göre, 1990'lı yılların ortalarında nükleer silahlardan yoksun kalan Ukrayna'nın güvenliği konusu Batılı devletler için önemsizleşmiştir.⁵¹ Kostenko, dönemin Kiev hükümetinin aldığı kararları eleştirerek, nükleer silahların ülkeden çıkarılma sürecinin tek taraflı Rusya tarafından kontrol edilmesini de “*yanlış bir karar*” olarak nitelendirmiştir. Kostenko, Ukrayna topraklarında bulunan tüm nükleer savaş başlıklarının Rusya'ya verilmesine itiraz etmiştir. Kostenko, ayrıca, eğer bunda başarılı olunamazsa, Ukrayna'ya NATO'ya üyelik statüsü verilmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. O yıllarda NATO'ya yeni bir üye katılımı söz konusu olmadığı için, Kostenko'nun bu önerisi de ciddi kabul görmemiştir. Ayrıca, Ukrayna'daki siyasi krizin temelindeki parlamento ve yürütme arasındaki bu denli görüş ayrılıkları, Kostenko'nun NATO yanlısı görüşlerinden dolayı Kravçuk tarafından görevinden alınmasıyla sonlanmıştır. ABD'li üst düzey yetkilileri arasında da Ukrayna'nın nükleer silahlardan vazgeçmesi halinde NATO ile ilişkileri üyelik gibi

---

⁵⁰ A.g.e.

⁵¹ Kateryna Farbar (2023), “West ‘closed door’ on Ukraine after nuclear disarmament, says key negotiator”, Open Democracy, 04.10.2023, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <http://www.opendemocracy.net/en/odr/ukraine-russia-west-nuclear-disarmament-yuriy-kostenko/>.

üst düzeye taşıma görüşünü destekleyenler olmuştur.⁵² Bir başka görüş ise, Ukrayna'ya NATO'ya üyelik değil, 1994'te başlatılmış Barış için Ortaklık programı kapsamında olabileceğine ilişkin olmuştur.

Kravçuk'un Moskova ziyaretinde Rusya ve ABD ile nükleer anlaşma imzalama ihtimali, Ukrayna'nın milliyetçi partileri tarafından eleştirilmiştir. Dönemin Ukrayna muhalefet partisi liderlerinden olmuş Vyacheslav Chornovil, Devlet Başkanı'nın nükleer silahlara ilişkin uluslararası bir belgeyi "*imzalama yetkisi yok*" diyerek, Ukrayna'nın nükleer politikası ile ilgili kararın Verkhovna Rada tarafından belirlenmesi gerektiğini beyan etmiştir.⁵³

Clinton-Kravçuk arasındaki Borispol görüşmesinden iki gün sonra, 14 Ocak 1994 tarihinde Moskova'da dönemin Rusya Devlet Başkanı Yeltsin, dönemin ABD Başkanı Clinton ve dönemin Ukrayna Cumhurbaşkanı Kravçuk, "*Üçlü Beyanname*"yi imzalamışlardır.⁵⁴ Beyanname'de, Ukrayna'ya nükleer silahsızlanma karşılığında şartlar sunulmuştur. Memorandumun imzalanmasına giden süreçte, garantör devletlerin üzerinde durdukları ve çözüme kavuşturmak istedikleri üç temel ilke dikkat çekmiştir: (1) Ukrayna'nın ulusal güvenliğinin temin edilmesi, (2) nükleer silahsızlanmadan kaynaklı ekoloji sorunların çözümü ve (3) ekonomik istikrarın sağlanması için dönemin Kiev hükümetine finansal yardım gösterilmesi.

Beyanname'yi imzalayan devletler, nükleer silahların Ukrayna topraklarından çekilmesinin başlatılması için bir program üzerinde anlaşmaya varmışlardır. Ukrayna'da bulunan ve imha edilmek üzere Rusya'ya devredilecek nükleer savaş başlıklarındaki yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum değeri karşılığında, Ukrayna'ya nükleer reaktörleri için eşdeğer miktarda düşük zenginleştirilmiş uranyum içeren yakıt çubuklarının sağlanmasının telafi edilmesi konusunda anlaşmışlardır. Beyanname'nin imzalanmasından sonraki on ayda, yani 1994 yılı sonuna kadar, Ukrayna, en az 200 savaş başlığını Rusya'ya transfer etmeyi taahhüt etmiş ve bunun karşılığı olarak da Rusya, 100 ton miktarında düşük zenginleştirilmiş uranyum içeren yakıt çubukları sağlama taahhüdünde bulunmuştur. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ise, Rusya'nın uranyumu ABD'ye tedariki karşılığında Rusya'ya 60 milyon dolar ödeyeceğini

⁵² Mary Elise Sarotte (2019), "How to Enlarge NATO: The Debate inside the Clinton Administration, 1993–95", *International Security*, 44/1, s. 7.

⁵³ *The Washington Post* (1994), "Battle Brewing in Ukraine's Parliament over Ratification of Arms Pact", 12.01.1994, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <http://www.washingtonpost.com/archive/politics/1994/01/13/battle-brewing-in-ukraines-parliament-over-ratification-of-arms-pact/44d8d955-3ccf-40b6-87b7-13b6dec3c8a8/>.

⁵⁴ National Security Archive (1994), "Trilateral Statement signed by Leonid Kravchuk, Boris Yeltsin and Bill Clinton", Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://nsarchive.gwu.edu/document/30922-document-10-january-14-trilateral-statement-january-14-1994>.

beyan etmiştir. Aynı zamanda, Ukrayna, nükleer savaş başlıklarını sökerek tüm SS-24 balistik füzelerinin savaş görevini sonlandırmayı kabul etmiştir.

Üçlü Beyanname’de, ayrıca, Ukrayna’nın Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması’na⁵⁵ nükleer silahlara sahip olmayan bir devlet olarak katılması durumunda alacağı güvenlik güvencelerinin boyutu anlatılmıştır. Her ne kadar Beyanname imzalanmadan önce dönemin Kiev hükümeti daha fazla güvenlik garantileri arayışında olsa da, o dönem şartlarında, Beyaz Saray, NATO müttefiklerinkine benzer bir askeri taahhüdün kapsamını genişletmeye hazır olmamıştır. Belki de Ukrayna için önerilmiş güvenceler “*sunulanların en iyisi*” olarak değerlendirilebilirdi.

Görüşmeler sırasında, özellikle iki konu; (1) son nükleer savaş başlıklarının Ukrayna sınırları dışına transfer tarihi ve (2) Mayıs 1992’de Ukrayna’dan Rusya’ya gönderilmiş taktik nükleer savaş başlıklarında bulunan yüksek derecede zenginleştirilmiş uranyumun tazminatı konusu Üçlü Beyanname’nin imzalanmasını tehlikeye sokmuştur. Daha sonra, taraflar, bu konuları karşılıklı olarak özel mektuplaşma yoluyla çözmeyi kabul etmişlerdir. Böylelikle, Üçlü Beyanname’nin imzalanmasıyla, Ukrayna’ya yakıt çubuklarının paralel sevkiyatı ve nükleer savaş başlıklarının Rusya’ya transferi süreci de başlatılmıştır. Ukrayna’daki füzelerin, bombardıman uçaklarının ve füze silolarının devre dışı bırakılması ve sökülmesi çalışmaları, Nunn-Lugar Tehdit Azaltma finansmanı ile ciddi anlamda başlamıştır. Sonraki süreçte, Ukrayna’nın almış olduğu nükleer silahlardan vazgeçme kararı karşılığında Rusya’dan aldığı doğalgaz borçlarının bir kısmı silinmiş ve nükleer santralleri için yaklaşık 980 milyon dolarlık yakıt ödemesi sağlanmıştır. ABD ise, nükleer silahların imha edilmesi karşılığında Nunn-Lugar Programı⁵⁶ çerçevesinde Ukrayna’ya ilk aşamada 175 milyon dolarlık bir yardım sağlamıştır.⁵⁷

---

⁵⁵ Soğuk Savaş yıllarında imzalanmış ve 1970 yılında yürürlüğe girmiş bu antlaşma nükleer silahsızlanmayı, nükleer silahların yayılmasını önlemeyi ve nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanımını öngörmektedir.

⁵⁶ ABD’li iki Senatör Sam Nunn ve Richard Lugar tarafından sunulmuş Nunn-Lugar Tehdit Azaltma Programı, Rusya dahil birçok eski Sovyet Birliği ülkelerindeki kitle imha silahlarının azaltılması veya tam imhası için bu silahlara sahip devletlere finansal yardım sağlanmasını amaçlamaktaydı. 1991-2012 yılları süresince devam eden program kapsamında, 8,79 milyar ABD doları hacminde bir fon sağlanmıştır. Gürcistan, Özbekistan, Azerbaycan, Rusya, Ukrayna, Belarus ve Kazakistan gibi yeni bağımsız olmuş devletlerde kitle imha silahlarının yok edilmesi ve azaltılması programı uygulanmıştır. Bu program kapsamında toplam 7.610 adet nükleer başlık, 902 adet kıtalararası nükleer füze, 684 adet denizaltı tabanlı balistik füze, 33 adet nükleer denizaltı, 498 adet fırlatma rampası, 155 adet stratejik bombardıman uçağı imha edilmiştir. 2008 yılından itibaren bu program, eski Sovyetler Birliği sınırlarını da aşarak küresel bir boyut almaya başladı ve 30 farklı ülkede aynı amacı uygulamaya devam etti.

⁵⁷ GAO (1995), “WEAPONS OF MASS DESTRUCTION: Reducing the Threat from the former Soviet Union”, Weapons of Mass Destruction, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://www.gao.gov/assets/nsiad-95-165.pdf>.

Buna ek olarak, ABD, Ukrayna'ya ekonomik yardımın hacmini 155 milyon ABD dolarından 310 milyon dolara kadar artırabileceğini de ifade etmiştir.⁵⁸

3 Şubat 1994'te, Verkhovna Rada, Ukrayna'nın nükleer silah sahibi olmayan bir devlet olarak Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na katılma yükümlülüğünü içeren Lizbon Protokolü'nün 5. maddesi de dahil olmak üzere START I Antlaşması'nı onaylamıştır.⁵⁹ Aynı zamanda, Rada, NSYÖA'yı onaylamak için gerekli yeter sayıya ulaşamamış; antlaşma 1994 yılının Mart ayındaki parlamento seçimlerinden sonra oluşmuş Verkhovna Rada tarafından ancak 16 Kasım 1994 tarihinde onaylanmıştır.

2. Budapeşte Memorandumu ve Ukrayna'nın Nükleer Silahsızlanması

5 Aralık 1994 tarihinde, Ukrayna, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na katılmıştır. “*Ukrayna'nın Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na Katılımı ile Bağlantılı Olarak Güvenlik Güvencelerine İlişkin Memorandum*” tam ismini taşıyan Budapeşte Memorandumu, ABD, Rusya ve Birleşik Krallık tarafından Ukrayna'ya yönelik olarak verilen güvenlik taahhütlerini yansıtan bir belge niteliğindedir. Bu güvenlik güvenceleri arasında Ukrayna'nın bağımsızlığına, egemenliğine ve mevcut sınırlarına saygı gösterme taahhüdü yer almıştır. Ayrıca, belgede, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2(4) maddesi uyarınca, Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı güç tehdidinden veya silah kullanımından kaçınma (meşru müdafaa durumu gibi uluslararası hukukun izin verdiği haller dışında) yükümlülüğünün kabulü de vurgulanmıştır. Buna ek olarak, ABD, İngiltere ve Rusya'nın güvenlik güvenceleri, Ukrayna'nın taraf olduğu NSYÖA'yı imzalayan nükleer silaha sahip olmayan devletlere karşı nükleer silah kullanmamayı da içermektedir. Ayrıca, Ukrayna'nın nükleer silahların kullanıldığı bir saldırı eyleminin kurbanı olması ya da bir saldırı tehdidine maruz kalması halinde, Ukrayna için derhal BM Güvenlik Konseyi'nden yardım talep etme taahhüdü de belirtilmiştir.

Budapeşte Memorandumu'ndan ayrı olarak, diğer nükleer güçler olan Fransa ve Çin de Ukrayna'ya nükleer silahsızlanmasıyla ilgili benzer güvenlik güvenceleri sağlamıştır. Ukrayna'ya göre, memorandumun imzalanması, küresel nükleer silahsızlanmanın güçlendirilmesine katkı yaparak diğer devletlere nükleer silahlardan vazgeçmeleri için örnek

⁵⁸ Jack Nelson (1994), “Ukraine Agrees to Give Up its nuclear arsenal”, *Los Angeles Times*, 11.01.1994, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <http://www.latimes.com/archives/la-xpm-1994-01-11-mn-10675-story.html>.

⁵⁹ Verkhovna Rada of Ukraine (1994), “Resolution on Fulfillment by the President and Government of Ukraine of the Verkhovna Rada Recommendation Regarding the Ratification of START I”, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3919-12>.

teşkil edecek nitelikte olmuştur. Aynı zamanda, nükleer envanterinden vazgeçen Ukrayna, güvenlik, egemenlik ve toprak bütünlüğü taahhütleri ile ödüllendirecekti.

Ukrayna, Budapeşte Memorandumu'nu imzalayarak, envanterinde bulunan nükleer silah taşıyabilme özelliğindeki 176 adet kıtalararası balistik füzeden imtina etmiştir. Üçlü Beyanname kapsamındaki taahhütlerini tam olarak yerine getirmiş olan Ukrayna, son nükleer savaş başlıklarını Mayıs 1996'da topraklarından çıkarmıştır.⁶⁰

Ukrayna, Budapeşte belgesini imzalayarak nükleerden arındırıldığı bir dönemde Batı dünyası devletleri için farklı bir önem kazanmıştır. 1997 yılında, NATO'nun Madrid Zirvesi'nde, Ukrayna ve NATO arasında özel içerikli bir güvenlik belgesi imzalanmıştır.⁶¹ Ayrıcalıklı Ortaklık Şartı belgesinde, Ukrayna'nın bağımsız, demokratik ve istikrarlı oluşunun tüm Avrupa güvenliğindeki önemine değinilmiştir. Buna rağmen, 2000'li yıllarda Ukrayna'nın üyelik için NATO ile Eylem Planı imzalama çabaları başarısız olmuştur. NATO üyeliği, Leonid Kuçma ve Viktor Yuşçenko iktidarları sırasında Ukrayna'nın temel stratejik hedeflerinden biri olmuştur. Avrupa-Atlantik entegrasyonu ilk olarak Mayıs 2002'de dönemin Ukrayna Devlet Başkanı Leonid Kuçma'nın Ukrayna'nın NATO üyeliğini hedeflediğini açıkça ifade etmesiyle Ukrayna'nın resmi bir hedefi haline gelmiştir. Turuncu Devrim sonrasında Ukrayna Cumhurbaşkanı olan Yuşçenko da, NATO'nun Bükreş Zirvesi'nde (Nisan 2008) NATO Üyelik Eylem Planı (MAP) başvurusunu imzalayarak, Kiev için NATO üyeliği hedefini açıkça ortaya koymuştur. Ancak Almanya ve Fransa gibi NATO üyeleri, Bükreş Zirvesi'nde Ukrayna'nın MAP başvurusuyla ilgili hala çözülmemiş sorular olduğu gerekçesiyle Ukrayna'ya MAP teklif etmemeyi tercih etmiştir. Almanya, 2008 yılında uluslararası sistemde siyasi koşulların yerine getirilmediğini ifade ederek, Ukrayna'nın NATO'ya katılması için çok erken olduğunu beyan etmiştir. Rusya ile diyalogdan yana olmuş Fransa ise, Ukrayna'nın NATO üyeliğinin Avrupa'daki ve Avrupa ile Rusya arasındaki güç dengesine doğru bir yanıt olmadığını beyan etmiştir.

Üçlü Beyanname'yi ve Budapeşte belgesini imzalamış devletlerin, tek bir istisna dışında taahhütlerini yerine getirdiği söylenebilir. Fakat 2004 yılında Turuncu Devrim ile başlayan süreçte Rusya ve Batı arasında paylaşılamayan bir rekabet alanına dönüşmüş olan Ukrayna'nın güvensizliği, sonraki yıllarda Rusya işgallerine yol açmıştır. 2014 yılında, Rusya, Budapeşte

---

⁶⁰ Steven Pifer (2022), "Why Putin's betrayal of Ukraine could trigger nuclear proliferation", *Bulletin of the Atomic Scientists*, 01.06.2022, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://thebulletin.org/2022/06/why-putins-betrayal-of-ukraine-could-trigger-nuclear-proliferation/>.

⁶¹ Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (2021), "Cooperation with NATO", Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://mfa.gov.ua/en/about-ukraine/european-integration/cooperation-nato>.

Memorandumu'nda yer alan “*Ukrayna'nın bağımsızlığına, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı gösterme ve Ukrayna'ya karşı güç kullanma tehdidinden veya güç kullanımından kaçınma*” taahhütlerini açıkça ihlal etmiştir. Moskova, resmen Ukrayna sınırları içinde kabul edilen Kırım'ı uluslararası hukuka aykırı bir şekilde ele geçirmek için askeri güç kullanmıştır. Kırım'ı güç kullanarak kendi topraklarına katmakla kalmayan Rusya, Ukrayna'nın doğusundaki Donetsk ve Luhansk bölgelerinin ayrılıkçılık politikalarına da destek vermiştir. 2022 yılı Şubat ayında ise, Ukrayna'ya başlattığı askeri müdahale sonrasında, Rusya bu bölgeleri de işgal ederek, referandumla kendi topraklarına dahil etmiştir.

Budapeşte Memorandumu bir antlaşma değildir ve imzacı devletlerin hiçbiri için siyasi taahhütler dışında uluslararası yasal yükümlülükler getirmemiştir. Memorandum, herhangi bir yasal yükümlülük izlenimi vermekten kaçınmak için titizlikle hazırlanmış bir belgedir. Bir antlaşma olmadığı için, Budapeşte Memorandumu'nun yaptırım mekanizmalarından yoksun olduğu yasal olarak doğru olsa da, Birleşmiş Milletler'e tevdi edilmiş resmi ve imzalı bir diplomatik anlaşma olduğu için, bu, diplomatik anlamda hatalı bir yaklaşımdır. Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün garantörü olması gerekirken, Ukrayna'daki işgal politikaları, Rusya'nın Budapeşte Memorandumu'nu ihlal etmesi demektir. Memorandum şartlarına uygun olarak, ABD ve İngiltere'nin Ukrayna'nın güvenliğinin garantörleri oldukları bilinse de, BM Güvenlik Konseyi'nden acil yardım istemek dışında yasal olarak Ukrayna'nın yardımına gelmek gibi bir yükümlülükleri yoktur. Kırım'ın işgalinden (2014) sonra Batılı devletlerin Ukrayna'yı korumak ve Rusya'nın saldırganlığını durdurmak için izledikleri pasif politikaların da Rus lider Vladimir Putin'i Ukrayna'nın tamamının işgalini gerçekleştirmeye cesaretlendirdiği söylenebilir.

3. Rusya'nın Ukrayna'ya Saldırısı Öncesinde Yeniden Nükleer Silahlanma Söylemleri

Rusya'nın Şubat 2022 tarihinde askeri müdahalesi öncesindeki Ukrayna iç ve dış politikası söylemlerinde, 1990'lı yılların başında alınmış nükleer silahsızlanma kararlarının yeniden tartışmaya açılması konusu dikkat çekmiştir. Özellikle 1990'lı yıllarda Rusya'ya verilmiş silahların Ukrayna'ya karşı kullanıldığı söylemi, Ukrayna siyasi çevrelerinde nükleer silahsızlanma kararının hatalı olduğu görüşünü ortaya koymuştur. 2022 yılı Şubat ayında, Münih Güvenlik Konferansı'ndaki konuşmasında, Ukrayna Devlet Başkanı Volodimir Zelenskiy, Budapeşte Memorandumu'na vurgu yaparak, garantör devletlerin istişare amacıyla bir araya gelmemesi ve Ukrayna'nın güvenliği ve toprak bütünlüğü sorununu çözmemeleri

durumunda, bahsi geçen belgenin ve alınmış kararların geçersiz olacağını ifade etmiştir.⁶² Zelenskiy, bu durumda ülkesinin nükleer silaha sahip olabileceğini düşüneceklerini de beyan etmiştir.

Rusya, 2022 yılında Ukrayna'ya askeri müdahalesinin nedenlerinden biri olarak, Kiev hükümetinin nükleer silaha sahip olma çabasını göstermiştir. Aslında, Rusya Devlet Başkanı Putin'in Ukrayna tarihini sorgulayarak bir devlet olmadığını ve topraklarının Rusya ve diğer Avrupa devletlerine ait olduğunu beyan etmesi, Ukrayna'nın endişelerinde haklı olduğunu göstermiştir.⁶³ Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan'a müdahalesi sonrasında da Ukrayna'nın nükleer statüsünün yeniden değerlendirilmesi tartışmaları başlamıştır. Ukrayna parlamentosundaki aşırı sağ parti temsilcileri beyanat yayarak, Budapeşte Memorandumu'nun güvenlik konusunda Ukrayna'nın taleplerini karşılamadığını iddia etmiş ve nükleer statü konusunu yeniden tartışmaya açmayı önermişlerdir.⁶⁴

2014 yılında Kırım Rusya tarafından işgal edildiğinde, ülkenin yeniden nükleer statü kazanmasına ilişkin Ukrayna parlamentosuna iki karar tasarısı sunulmuştur.⁶⁵ Aynı dönemde, Ukraynalılar arasında kamuoyu araştırmasında da yaklaşık olarak yüzde 70 çoğunluğun bunu desteklediği anlaşılmıştır. Dönemin Ukrayna Savunma Bakanı Valeriy Heletey, 2014 yılı Eylül ayındaki NATO'nun Brüksel toplantısı sonrasında, Batılı devletlerin Rusya tehdidine karşı Ukrayna'ya askeri ve ekonomik yardım etmeyecekleri takdirde, ülkesinin nükleer silah elde edebileceğini beyan etmiştir.⁶⁶ Bu beyanata Rusya'dan tepki kendisini fazla bekletmemiş ve Dışişleri Bakanı Lavrov, Kiev iktidarının tehdit diliyle konuşarak değil, Ukrayna'nın doğusundaki krizin çözümü için çaba harcaması gerektiğini ifade etmiştir.

Rusya'nın Ukrayna'ya askeri bir operasyon başlatacağı söylentilerinin başladığı 2021 yılı sonlarında, Ukrayna'nın BM Daimî Temsilcisi Yardımcısı Yuri Vitrenko, Budapeşte Memorandumu'nu, ülkesine daha önemli güvenlik garantisi verecek uluslararası bir belge ile

⁶² *Interfaks* (2022), "Zelenskyy, Ukrayna'nın Budapeşte Mutabakatı kapsamındaki taahhütlerini sorgulayabileceğini söyledi", 19.02.2022, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://ru.interfax.com.ua/news/general/799755.html>.

⁶³ President of Russia (2022), "Address by the President of the Russian Federation", 24.02.2022, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843>.

⁶⁴ Mykola Riabchuk (2009/2010), "Ukraine's Nuclear Nostalgia", s. 104.

⁶⁵ UNIAN (2014), "Svobodivtsi Zareestruvaly Zakonoproekt Shchodo Vidnovlennia Iadernoho Statusu Ukraïny", 23.07.2014, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <http://www.unian.ua/politics/943019-svobodivtsi-zareestruvali-zakonoproekt-schodo-vidnovlennya-yadernogostatusu-ukrajini.html>.

⁶⁶ Ivan Nechepurenko (2014), "Ukraine's Threat to go to Nuclear is Hot Air", *The Moscow Times*, 15.09.2014, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <http://www.themoscowtimes.com/2014/09/15/ukraines-threat-to-go-nuclear-is-hot-air-a39434>.

güncelleme talebinde bulunmuştur.⁶⁷ Ukrayna Ulusal Güvenlik Konseyi Başkanı Aleksey Danilov ise, 1990'lı yıllarda nükleer silahtan vazgeçme karşılığı olarak, Ukrayna'ya savunma silahları verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁸

Budapeşte Memorandumu sürecinin mimarlarından olmuş dönemin Ukrayna Cumhurbaşkanı Kravçuk, yıllar sonra bu kararın alınmasında ABD'nin baskı ve tehditlerinin olduğunu itiraf etmiştir.⁶⁹ 1990'lı yıllarda Ukrayna'nın nükleer silahlardan imtina etmesi gerektiği için aktif rol oynamış dönemin ABD Başkanı Clinton da, Nisan 2023'te yaptığı bir konuşmasında, o zamanki çabalarının ve kararının hatalı olduğunu itiraf etmiştir.⁷⁰ Clinton'a göre, Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra, halef devlet olarak tek Rusya'nın nükleer silahlara sahip olmasının Avrupa güvenliği için önemli olduğu görüşü hâkim olmuştur.

Böyle bir karar alınmamış olsaydı, Rusya'nın ne Kırım'ı kendi topraklarına katabileceği, ne de nükleer bir güç statüsündeki Ukrayna'ya savaş açabileceği iddia edilmekteydi. Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski ve diğer üst düzey Ukraynalı politikacılar da o dönem Kiev hükümetlerinin kararlarının yanlış olduğunu ve topraklarındaki nükleer silahları vermemeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Fakat dönemin şartlarında ve o döneme ait arşiv belgelerinde de, dönemin Kravçuk hükümetinin böyle bir alternatifi olmadığı net anlaşılmaktadır. Bilinenin aksine, Ukrayna, topraklarındaki nükleer silahların kullanım hakkına da tam olarak sahip olamamıştır. Ukrayna, kendi topraklarında daha kısa menzilli nükleer füzeleri ateşleyebileceği halde, Rusya kıtalararası balistik füzeler üzerindeki komuta ve kontrolü elinde tutmaya devam etmiştir. Ukrayna, topraklarında bulunan Sovyet nükleer silahlarını muhafaza edebilecek teknolojik kaynaklardan yoksundu ve bunun yanı sıra, bu silahların çoğu, kullanım süresinin sonuna yaklaşan kıtalararası balistik füzelerdi. Kravçuk dâhil, hemen hemen tüm Ukraynalı üst düzey yetkililer, 1986 yılında yaşanmış Çernobil Nükleer Santral patlamasını göz önünde bulundurarak, nükleer çekirdeklerin eriyebileceğinden korkarak, silahların imha edilmesinden yana olmuşlardır. Ayrıca, Budapeşte Memorandumu'nun imzalanması öncesinde Rusya ve

⁶⁷ TASS (2021), "Kiev zayavil o jelanii zamenit Budapestskiy memorandum na drugoe soglasenie o bezopasnosti", 13.10.2021, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/12657609>.

⁶⁸ *Kommersant* (2021), "SNBO Ukraini trebuët kompensacii za peredanniy Rossii yaderniy arsenal", 19.12.2021, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://www.kommersant.ru/doc/5139824>.

⁶⁹ *Ukrainskaya Pravda* (2018), "Leonid Kravchuk: Putinu nujno sest s Poroshenko za stol peregovorov", 18.06.2018, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <http://www.pravda.com.ua/articles/2018/06/18/7183631/>.

⁷⁰ Anastasiya Gordiychuk (2023), "Clinton regrets persuading Ukraine to denuclearize in 1994", *The Kyiv Independent*, 05.04.2023, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://kyivindependent.com/clinton-regrets-persuading-ukraine-to-denuclearize-in-1994/>.

ABD arasında SALT II ile ilgili diplomatik görüşmeler devam etmekteydi ki, bu kapsamda da Ukrayna’da bulunan SS-19 ve SS-24 kıtalararası balistik füzelerin de imhası öngörülmüştür.

Yukarıda da bahsi geçen Clinton-Kravçuk arasındaki Borispol görüşmesinde, Clinton, Ukrayna’nın nükleer silahsızlanma sözü karşılığında Uluslararası Para Fonu ve G7 ülkelerini gelecek dönemlerde Ukrayna’nın enerji ithalatını ödemeye ikna etme sözü verdiği dikkat çekmektedir. Yeltsin hükümeti de, Ukrayna’nın Rusya’dan aldığı petrol ve gaza ilişkin borcunu silmiştir. Clinton’la yaptığı görüşmede, aralarında geçen bir mutabakata göre Kravçuk’un şunları söylediği de bilinmektedir: “*Para birimimiz ve ekonomik yatırımlarımız istikrara kavuştuğunda herkes, üç başkanın (Yeltsin, Clinton ve Kravçuk) Ukrayna’dan nükleer silahların kaldırılmasına yönelik imzaladığı anlaşmanın mümkün olan tek adım olduğunu anlayacak.*”⁷¹ İki gün sonraki Moskova görüşmesinde ise, hem Clinton, hem de Yeltsin ile yaptığı toplantıda Kravçuk, nükleer silahsızlanmanın alternatifinin olmadığını vurgulamıştır.⁷²

Sonuç

Bağımsız oluşundan 35 yıllık bir zaman geçse de, Ukrayna’nın bir devlet olarak varlığının ve güvenliğinin büyük sorunlarla karşı karşıya kalması, bunun nükleer silahsızlanma politikasıyla nasıl ilişkilendirilebileceği sorusunu yeniden gündeme getirmiştir. Bugün Ukrayna’nın topraklarının işgal edilmiş olması veya Ukrayna’nın Rusya-Batı rekabetinde tartışma konusu olması, Kiev hükümetinin 1990’lı yıllarda nükleer silahsızlanma kararından kaynaklı olduğu iddia edilmektedir. Bu soruları, günümüz gerçeklerinden değil, Soğuk Savaş sonrasında oluşmuş uluslararası sistemdeki düzen prizmasından bakarak anlayabiliriz. Sovyetler Birliği ve ABD arasında imzalanmış START I antlaşması kapsamında, dönemin süper güçleri, jeostratejik konumuna bakılmaksızın Ukrayna gibi yeni nükleer silah sahibi devletlerin varlığına olumlu yaklaşmamışlardır.

Waltz’un, nükleer yayılmacılığı uluslararası sistemdeki istikrar için önemli bir neden olarak göstermiş olmasının Ukrayna için uygulanabilirliği de tartışılabilir. Özellikle Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla bağımsızlık kazanmış Rusya ve Ukrayna gibi Slav kökenli iki komşu devletin nükleer ilişkilerini, Waltz’un “istikrar” olarak nitelendirdiği Soğuk Savaş dönemi iki kutuplu sistemin süper güçlerinin nükleer ilişkileri ile kıyaslamak doğru olmaz. Nükleer silahsızlanma ile ilgili olarak Ukrayna’da bağımsızlığının ilk dönemlerinde alınmış kararların

⁷¹ National Security Archive (1994), “Memorandum of Conversation, President Clinton, President Yeltsin and President Kravchuk’s Trilateral Meeting on Security Issues”, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://nsarchive.gwu.edu/document/23691-memorandum-conversation-president-clinton-president-yeltsin-and-president-kravchuk-s>.

⁷² A.g.e.

stratejik bir hata olduğu tartışması, özellikle Rusya'nın saldırganlığının artmasıyla yaygınlaşmaktadır. Aslında, Ukrayna'nın o dönem nükleer silahlara sahip olabilmek için ne manevra edebilecek kadar politik ve diplomatik gücü olmuştur, ne de ABD ve diğer Batılı devletler böyle bir olasılığı desteklemişlerdir.

John Mearsheimer, Ukrayna'ya o dönem nükleer silahlarını Rusya'ya teslim etmesi için baskı yapan Beyaz Saray'ın ve özellikle Clinton'ın stratejik hata yaptığı görüşünü savunmaktadır. Dönemin şartlarına uygun olarak ise, nükleer silaha sahip olmak, olası bir Rusya saldırısını önlemek adına önemliydi. Nükleer silaha sahip olmadan Rusya'ya karşı günümüzdeki gibi kendisini savunamayacak bir Ukrayna olacaktı. 1990'lı yıllarda Ukrayna'nın nükleer silahları kendi topraklarında bulundurabileceği varsayılırsa, Rusya ile ikili ilişkilerinin daha farklı şekilde gelişeceği tahmin edilebilir. Böyle bir durum, sadece Moskova-Kiev ilişkilerini değil, aynı zamanda Avrupa'nın ve dünyanın güvenlik sistemini farklı bir düzeye taşımış olurdu.

Caydırıcılık kavramı, günümüzde nükleer caydırıcılık ile eşanlamlıdır. Nükleer güce sahip devletler savaşa girmeden ulusal çıkarlarını korumak için bilinçli olarak zorlayıcı politikalar izlemektedir. Nükleer caydırıcılık, nükleer savaştan kaçınmayı ve barışın korunmasını vurgulamaktadır. Sagan'ın sunmuş olduğu Güvenlik, İç Politika ve Normlar modelleri üzerinden de değerlendirildiğinde, Ukrayna'nın 1990'lı yıllarda topraklarında bulunan Sovyet nükleer silahlarını Rusya'ya devretmek istememe girişimleri öncelikli olarak Normlar Modeli üzerinden anlatılabilir. Güvenlik Modeli üzerinden yorum yapılırsa, 1990'lı yılların başlarında askeri boyutta Ukrayna'nın güvenliği için direk olarak bir neden gösterilemez. Fakat uluslararası sistemin yapısı gereği, Rusya ile sınırı bulunan Ukrayna için böyle güvenlik endişeleri her zaman mevcut olmuştur. Fakat o dönem Ukrayna için Rus tehdidi temel belirleyici etken olarak değerlendirilmemekteydi. Batı'nın ekonomik yardımlarına ihtiyaç duyan ve Batı dünyasına entegre olmak isteyen dönemin Ukrayna iktidarının nükleer silahsızlanma kararı, NPT rejimine entegrasyonu sağladı ve uluslararası sistemde meşruiyet kazandırdı. Sagan'ın modelleri özelinde değerlendirilirse, nükleer silahsızlanma küresel nükleer savaş riskini azaltsa da, Ukrayna'nın konvansiyonel güvenliğini garanti edememiştir. Sagan'ın zayıf noktası, bir devletin nükleer silah bıraktıktan sonra işgal edilmesindeki risklerin diğer devletlerin nükleer silahlarını bırakmasına engel teşkil ettiğini açıklayamamış olmasıdır.

Ukrayna'nın 1990'lı yıllarda Rusya ve ABD'nin baskılarına dayanarak nükleer silahları kendi topraklarında tutmasının ekonomik, politik ve diplomatik sonuçları olurdu. Öncelikli olarak, o dönem bağımsızlık kazanmış tüm devletlerin ABD ve diğer Batılı devletlerin ekonomik yardımına muhtaç olduğunu düşünürsek, Ukrayna, bu tür yardımlardan mahrum bırakılabilirdi.

ABD, hiçbir şekilde kendi taleplerine boyun eğmeyen nükleer bir güç statüsündeki Ukrayna ile stratejik ilişkiler kurmazdı. AB ve NATO'nun yeni bağımsız olmuş devletlerle ekonomik ve askeri ilişkileri Ukrayna'yı kapsamazdı. Ukrayna, o zaman çok ihtiyaç duyduğu Dünya Bankası, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kurumların ekonomik yardımlarından faydalanamazdı. Belki bugünün gerçeklerinden Kuzey Kore ve İran gibi örnekler benzetmesinden Ukrayna'nın daha olumsuz şartlarda gelişeceği tahmin edilebilirdi.

Rusya'nın askeri müdahalesinin devam ettiği bir zamanda Ukrayna'nın nükleer statüsünü yeniden kazanması ihtimali bu şartlarda zor gözüküyor. Böyle bir senaryo, küresel sistemi daha da istikrarsızlaştırmaya ve Rusya'yı daha da saldırganlaştırmaya hizmet edecektir. Savaş öncesinde olduğu gibi, savaş sonlandıktan sonra da, ABD, Rusya ve Birleşik Krallık tarafından imzalanmış ve Ukrayna topraklarının bütünlüğünün korunmasına teminat olarak görülmüş Budapeşte Memorandumu'nun herhangi bir hükmünün kalmadığı ve Ukrayna'nın güvenliğine yeni taahhütler verileceği muhtemeldir. Savaşın süreci ve boyutu, Ukrayna'nın bir devlet olarak kaderini belirleyeceği gibi güvenliğinin de hangi güç veya güçler tarafından sağlanacağı sorunlarını çözmüş olacaktır. Karadeniz bölgesinin güvenliği ve Avrupa istikrarı için de büyük güçler rekabetinin bir parçası olan Ukrayna gibi nükleer statüye sahip yeni devletlere ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Arbatov, Aleksey (1997), *Yadernie Voorujeniya I Bezopastnost Rossii*, Moskva: Institut Mirovoy ekonomiki i mejdunarodnix otnoshenii.
- Central State Archive of Ukraine (Haziran 1992), “F. 5233, Op. 1, Delo 76, Letter of President L. Kravchuk to President G. Bush”.
- CIS (1991), “Соглашение о создании Содружества Независимых Государств (г. Минск, 8 декабря 1991 года)”, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://eccis.org/page/176/soglasenie-o-sozdanii-sodruzestva-nezavisimyh-gosudarstv-gminsk-8-dekabra-1991-goda>.
- Clinton White House (1994), “Press Briefing by Secretary Warren Christopher”, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://clintonwhitehouse6.archives.gov/1994/01/1994-01-10-press-briefing-by-secretary-warren-christopher.html>.
- CTND.ru (1991), “Soglashenie mejdu gosudarstvami – uchastnikami SNG po Strategicheskam silam (1991)”, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://docs.cntd.ru/document/1901875>.
- Devroy, Ann (1993), “Clinton Presses Ukraine on Disarming”, *The Washington Post*, 29.11.1993.
- Dvorkin, Vladimir (2022), “Yadernoe orujie na Ukraine”, 24.03.2022, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: https://nvo.ng.ru/nvo/2022-03-24/1_1182_reality.html.
- Farbar, Kateryna (2023), “West ‘closed door’ on Ukraine after nuclear disarmament, says key negotiator”, *Open Democracy*, 04.10.2023, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <http://www.opendemocracy.net/en/odr/ukraine-russia-west-nuclear-disarmament-yuriy-kostenko/>.
- Fukuyama, Francis (1992), *The End of History and the Last Man*, New York: The Free Press.
- GAO (1995), “WEAPONS OF MASS DESTRUCTION: Reducing the Threat from the former Soviet Union”, *Weapons of Mass Destruction*, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://www.gao.gov/assets/nsiad-95-165.pdf>.
- Gordiychuk, Anastasiya (2023), “Clinton regrets persuading Ukraine to denuclearize in 1994”, *The Kyiv Independent*, 05.04.2023, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://kyivindependent.com/clinton-regrets-persuading-ukraine-to-denuclearize-in-1994/>.

- *Interfaks* (2022), “Zelensky, Ukrayna'nın Budapeşte Mutabakatı kapsamındaki taahhütlerini sorgulayabileceğini söyledi”, 19.02.2022, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://ru.interfax.com.ua/news/general/799755.html>.
- International Atomic Energy Agency, “Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (Article IX)”, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <http://www.iaea.org/sites/default/files/publications/documents/infcircs/1970/infcirc140.pdf>.
- *Izvestia* (1992), “Prezident Kravchuk priostanovil vivot takticeskoqo yadernoqo orujija s Ukraini”, 13.02.1992.
- *Kommersant* (2021), “SNBO Ukraini trebuet kompensacii za peredanniy Rossii yaderniy arsenal”, 19.12.2021, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://www.kommersant.ru/doc/5139824>.
- Liga Zakon (1993), “Postanovka Verkhovnoy Radi Ukraini”, 02.07.1993, № 3360-XII, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/T336000.html.
- Mearsheimer, John (1993), “The Case for Ukrainian Nuclear Detent”, *Foreign Affairs* 72/3, ss. 50-66.
- Miller, Steven E. (1993), “The Case Against a Ukrainian Nuclear Deterrent”, *Foreign Affairs*, 72/3, ss. 67-80.
- Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (2021), “Cooperation with NATO”, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://mfa.gov.ua/en/about-ukraine/european-integration/cooperation-nato>.
- National Security Archive (1993), ““General Volodymyr Tolubko Report to President Kravchuk”, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://nsarchive.gwu.edu/document/23670-general-volodymyr-tolubko-report-president-kravchuk-july-1-1993>.
- National Security Archive (1994), “Memorandum of Conversation, President Clinton, President Yeltsin and President Kravchuk’s Trilateral Meeting on Security Issues”, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://nsarchive.gwu.edu/document/23691-memorandum-conversation-president-clinton-president-yeltsin-and-president-kravchuk-s>.
- National Security Archive (1994), “Memorandum of Conversation, “Three-Plus-Three Meeting with President Kravchuk of Ukraine,” Borispol Airport, January 12, 1994”,

Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://nsarchive.gwu.edu/document/30916-document-4-memorandum-conversation-three-plus-three-meeting-president-kravchuk>.

- National Security Archive (1994), “Trilateral Statement signed by Leonid Kravchuk, Boris Yeltsin and Bill Clinton”, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://nsarchive.gwu.edu/document/30922-document-10-january-14-trilateral-statement-january-14-1994>.
- Nechepurenko, Ivan (2014), “Ukraine’s Threat to go to Nuclear is Hot Air”, *The Moscow Times*, 15.09.2014, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <http://www.themoscowtimes.com/2014/09/15/ukraines-threat-to-go-nuclear-is-hot-air-a39434>.
- Nelson, Jack (1994), “Ukraine Agrees to Give Up its nuclear arsenal”, *Los Angeles Times*, 11.01.1994, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <http://www.latimes.com/archives/la-xpm-1994-01-11-mn-10675-story.html>.
- Nikuliçev, Yuri (2020), “Proshay orujie: Mojet li Ukraina sozdat svoy yaderniy Arsenal”, *Aktualnie Problemi Evropi*, 3, ss. 144-159.
- Nye, Joseph (1986), *Nuclear Ethics*, New York: The Free Press.
- Pifer, Steven (2011), “The Trilateral Process: The United States, Ukraine, Russia and Nuclear Weapons”, 09.05.2011, Brookings: Arms Control Series, ss. 1-48.
- Pifer, Steven (2022), “Why Putin’s betrayal of Ukraine could trigger nuclear proliferation”, *Bulletin of the Atomic Scientists*, 01.06.2022, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://thebulletin.org/2022/06/why-putins-betrayal-of-ukraine-could-trigger-nuclear-proliferation/>.
- Pifer, Steven (2024), “Budapest Memorandum Myths”, Center for International Security and Cooperation, 03.12.2024, Erişim Tarihi: 01.01.2026, <https://cisac.fsi.stanford.edu/news/budapest-memorandum-myths>.
- President of Russia (2022), “Address by the President of the Russian Federation”, 24.02.2022, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843>.
- Rada (1990), “Declaration of State Sovereignty of Ukraine”, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: https://static.rada.gov.ua/site/postanova_eng/Declaration_of_State_Sovereignty_of_Ukraine_rev1.htm.

- Rada (1992), “Resolution of the Verkhovna Rada”, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2264-12#Text>.
- *RIA Novosti* (2019), “İstoriya gazovix konfliktov Rossii i Ukraini”, 13.12.2019, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://ria.ru/20191213/1562318504.html>.
- Riabchuk, Mykola (2009/2010), “Ukraine’s Nuclear Nostalgia”, *World Policy Journal*, 26(4), pp. 95-105.
- Sagan, Scott (1996-1997), “Why Do States Build Nuclear Weapons?”, *International Security*, 21(3), ss. 54-86.
- Sagan, Scott D. & Kenneth Waltz (2003), *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate Renewed*, New York: W. W. Norton & Company.
- Sarotte, Mary Elise (2019), “How to Enlarge NATO: The Debate inside the Clinton Administration, 1993–95”, *International Security*, 44/1, ss. 7-41.
- Schadow, Nadia (1996), “The Denuclearization of Ukraine: Consolidating Ukrainian Security”, *Harvard Ukrainian Studies*, 20, ss. 271-298.
- Sciolino, Elaine (1993), “Ukraine Missiles: Terms are Tough”, *The New York Times*, 26.10.1993, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <http://www.nytimes.com/1993/10/26/world/ukraine-missiles-terms-are-tough.html>.
- Schmemmann, Serge (1992), “Ukraine Halting A-Arms Shift to Russia”, *The New York Times*, 13.03.1992, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://www.nytimes.com/1992/03/13/world/ukraine-halting-a-arms-shift-to-russia.html>.
- TASS (2021), “Kiev zayavil o jelanii zamenit Budapestskiy memorandum na drugoe soglasenie o bezopasnosti”, 13.10.2021, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/12657609>.
- TASS (2022), “İstoriya voprosa o bezyadernom statuse Ukraini”, 06.03.2022, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://tass.ru/info/13985001>.
- *The Washington Post* (1994), “Battle Brewing in Ukraine’s Parliament over Ratification of Arms Pact”, 12.01.1994, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <http://www.washingtonpost.com/archive/politics/1994/01/13/battle-brewing-in-ukraines-parliament-over-ratification-of-arms-pact/44d8d955-3ccf-40b6-87b7-13b6dec3cba8/>.

- *Ukrainskaya Pravda* (2018), “Leonid Kravchuk: Putinu nujno sest s Poroshenko za stol peregovorov”, 18.06.2018, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <http://www.pravda.com.ua/articles/2018/06/18/7183631/>.
- UNIAN (2014), “Svobodivtsi Zareestruvaly Zakonoproekt Shchodo Vidnovlennia Iadernoho Statusu Ukrainy”, 23.07.2014, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <http://www.unian.ua/politics/943019-svobodivtsi-zareestruvali-zakonoproekt-schodo-vidnovlennya-yadernogostatusu-ukrajini.html>.
- US Department of State (1992), “Lisbon Protocol to the Treaty Between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms”, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/27389.pdf>.
- Verkhovna Rada of Ukraine (1994), “Resolution on Fulfillment by the President and Government of Ukraine of the Verkhovna Rada Recommendation Regarding the Ratification of START I”, Erişim Tarihi: 01.01.2026, Erişim Adresi: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3919-12>.
- Waltz, Kenneth N. (1981), “The Spread of Nuclear Weapons: More May Be Better”, *International Institute for Strategic Studies*, 171, ss. 1-28.